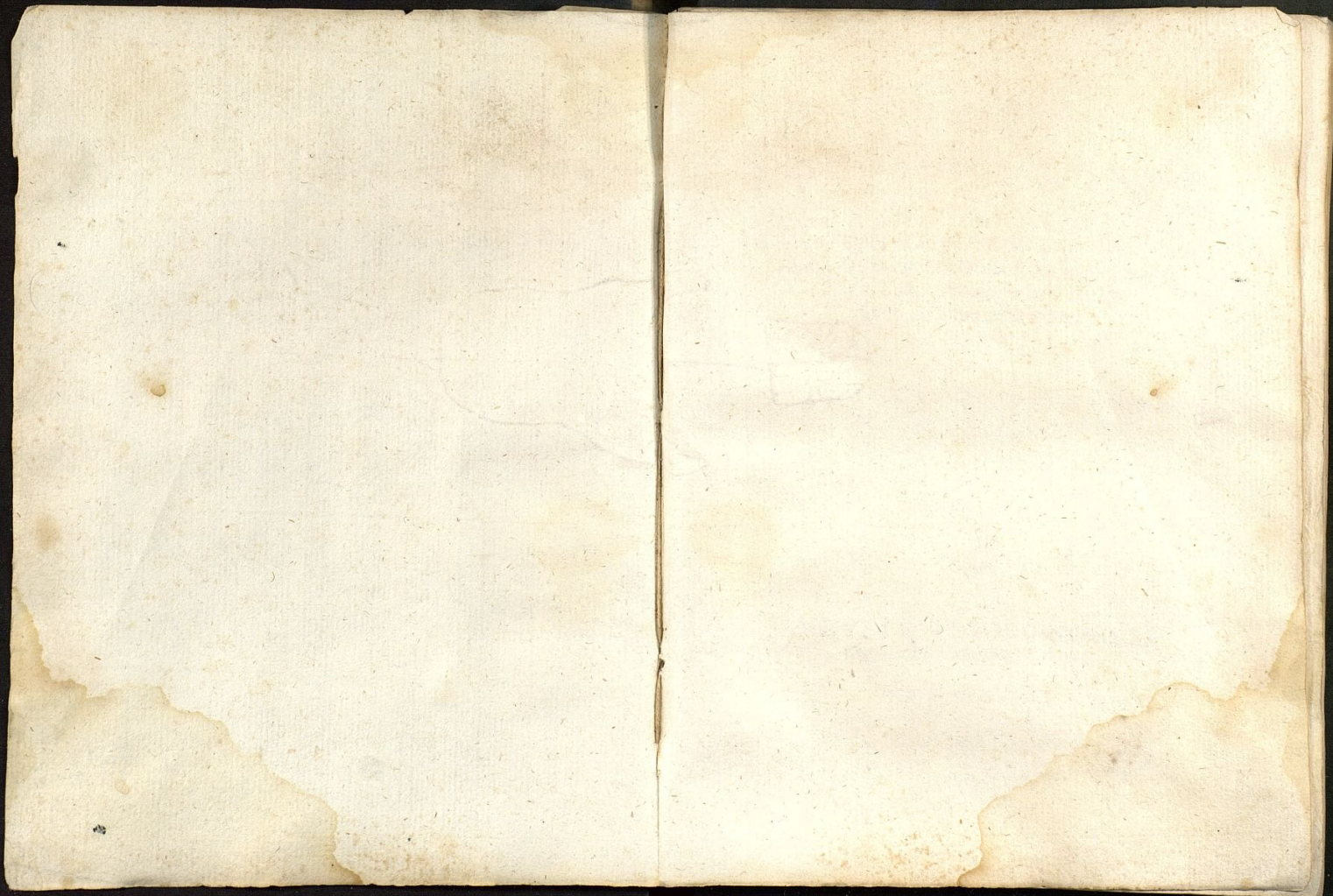

...am de via Enonae. **A**ngelicum esse intrinseci populum tui
... et panem de celo praestanti ihes ac vis. **A**ngulus est panis crudi.

14802

INSTITVTIONIS
CHRISTIANÆ LIBRI TRES PRIO-
RES: IVSSV REVERENDISSIMI DOMI-
ni, D. Othonis Cardinalis & Episcopi Augu-
stani a doctis Theologis lecti & pro-
bati, ac illius autoritate
editi.

AVTHORE R. P. D. PETRO DE SO-
to, dominicano, Theologo, & confessore
Cæsareæ Magistatis.

AVGVSTÆ VINDELICORVM
 imprimebat Valentinus Othmar,

Anno, M, D, XLVIII.

Claviteria De la Compañía de los de Alcalá

MAXIMILIANO,
ET FERDINANDO, FERDINANDI

Romanorum Regis filii, frater Petrus de Soto
dominici instituti in utroque homi-
ne adolere.

^{ubor}
Ffero uobis, clarissimi Principes, Chri-
stianæ fidei religionisq; compendium, ac
introductionem ad Christianismum in-
stitutionem. Nam & uobis nihil aut uti-
lius, aut dignius offerri posse credo: &
professioni uotoq; meo nihil decentius existimo, quam
ut possim magnis paruisq; ad eam, quæ est in Christo, in-
stituendam uitam, aliquid conferre. Offerunt alii regijs
adolescentibus dona regia, aurum, gemmas, & precio-
sissima quæq; monilia: alij arma, equos, & horum mira
arte elaborata ornamenta: quibus aut eorum sibi gratiã
conciliare, aut suam potius mentem, qua illis uel affecti,
uel deuincti sunt, testari conantur. Ego uero uos, o no-
bilissimi Principes, totus amo, totus uobis conspectis
exulto: cum, quoniam clara uestra indoles, sinceritatis &
hilaritatis decorata splendore, magnam de uobis polli-
ceretur spem: tum etiam, quoniam auita illa maiorum ue-
strorũ strenuitas & gloria, fide & religione clarissima, in

uobis se se proferre incipiens, consolatur iam senescentes deficientesq; pios & Catholicos omnes in misere uexata & iam pene collapsa Germania. Quid enim in ea iam superest? Aut quos Catholicos principes spes est educandos in hac miserissima fidei, & morum pestilentissima corruptione? Certe nisi dominus reliquisset ei hoc semel fideliter educatū, quasi Sodoma reputari posset. Hunc ergo meum in uos animū, & hoc desiderium ut uobis de clararem: hoc munusculum parauī, profuturum ad eā, quam maxime in uobis amant boni omnes, fidei sinceritatem, & religionem conseruandam augendamq;. Vos suscipite æquo animo, grato uultu euoluite, ac mente recondite. Neq; enim meum aliquid & proprium est: sed spiritus sancti, orthodoxorumq; patrū sententias, doctrinamq; huic uestræ ætati & ingenio congruentē, qua potui breuitate elucidatā succinctamq; collegi; nil aliud exigens recompensationis, quam ut his aut melioribus admoniti, sicut corpore, ita & mente annitami proficere, uobisq; ipsis quotidie effici meliores. Hoc namq; Christianos & regios adolentes maxime decet. Totius autem huius institutionis summa hæc est. Post non longam præfationem, exhortantem oēs ad hanc doctrinam fidei suscipiendam, in primo libro quatuor subiunximus capita: In quorū primo quilibet docetur se ipsum cognoscere, declarante quid sit homo, & quid Christianus: quæ duo potissima sunt: immo sola, de quibus gloriari

merito possumus. Tribus uero reliquis de fide, spe, & charitate sic agitur: ut in eis quid Christiano credendū, sperandū, agendū, fugiendū ue sit, ostendatur. In his ergo quatuor capitibus prima & clarissima fidei rudimenta breuissime collegimus: ut neq; ea onerent lectorem, neq; difficile sit ea mente memoriaq; tenere. Addidimus uero dehinceps singulis capitibus latiore expositionem eorum, quæ breuius fuerant dicta: conantes pro captu nostro, panem Christianæ doctrinæ paruulis diuidere: in qua expositione solidiora iam, & succulentiora traduntur cogitanda. Poterunt autem prius breuiusculæ illæ quatuor instructiones legi. Cum uero eas placuerit mente recondi, atq; alte iā ea hæserint animo: tum paulatim licebit alia degustare: quæ si pius fidelisq; spiritus sancti discipulus uiderit se intelligere, & eis intellectis proficere: gratias agat ei soli, qui docet hominem scientiam: sin minus: oret, ut intelligat, priora interim retinens & credens. Quamdiu enim hic uiuitur: in schola sumus spiritus sancti, & in eius doctrina conandum nobis est semper proficere. Hæc addidi, clarissimi principes: ne uos ab his legendis aliquando longior scriptura deterreat. Valete scilicet: & paratos uos discipulos Christo domino semper exhibete.

AD PIVM LECTOREM.

CVM ante aliquot annos, delectatus indole atq; ingenii candore Maximiliani & Ferdinandi, filiorum regis Romanorum, qui tunc apud Casarem nutriebantur, hos duos priores libros conscripsissem illis ad pietatem instituendis, eisq; ipse tunc prælegissem, ac postea tertium iam inceptum absolvisssem: tres hos libros aliquandiu penes me retinui: tum, quod non possem reliqua in principio promissa complere, variis perfectionibus impeditus: tum etiam, quod non tanti meam faciam, ut facile ausurus essem ea in publicum proferre. Verum illucescente iam spe restaurandæ religionis, visum fuit amicis aliquot, qui ea legerant, posse illa huic tam necessariæ ac optatæ restorationi fidei utilia esse: præsertim cum innumeri sint Catechismi conscripti, non satis cum doctrina Catholica convenientes: raro vero in Germania inveniatur aliquis: quo tuto adolescentibus & populus fidelis institui possint. Eorum igitur amicorum hortatu, atq; desiderio conferendi aliquid ad sanandum horum temporum novitates, humiliandumq; ingeniorum insolentiam, ex qua omnia hæc mala (quod maxime est dolendum) profluxere: hos tres libros obtuli Reverendissimo Cardinali & præfati Augustano, tanquam hic ordinatio legitimoq; discernendæ

doctrinæ iudicij: cuius zelus in reparando catholicam religionem, omnibus iam certe, sed mihi maxime a longo tempore est perspectus. De his ergo edendis uel suppressendis apud eum esto iudicium: ut non iam temeritati meæ, sed illius authoritati imputes: si quid in hac editione peccatum fuerit. Posset autem primus liber & adolescentibus & populo rudi legendus ac perdiscendus tradidi. Duo uero reliqui utiliores erunt parochis & iis, qui illam ipsam prioris libri doctrinam explicare populo debent. Vale.

ERRATA ANTE LIBRI LECTIO-
nem corrigenda.

IN principio primarum paginarum scribe præfatio, fol. 1, 2. in margine de-
le, Ecce, & scribe, Esai. fol. 2. 1. li. 30. post adhortationibus, pone punctum.
fol. 7. 2. li. 31. post etiam adde quod, fol. 10. 2. in fine li. 22. dele con. fol. 11. 2.
2. li. 24. scribe accepta, fol. 13. 1. li. 5. scribe orthodoxorum, item fol. 13. 2.
li. 25. post cor, appone punctum, fol. 18. 1. li. 2. scribe plura, fol. 18. 2. li. 12.
scribe, de primo præcepto, fol. 20. 2. in margine li. 1. scribe Psal. 61. fol. 24.
2. li. 12. scribe scriptum, item ultima linea dele in, fol. 25. 2. li. 17. scribe, &
maxime, fol. 26. 1. li. 4. dele prius post, fol. 28. 2. li. 7. post iniusta, dele virgu-
lam, fol. 29. 2. li. 28. scribe nilipendendi, fol. 31. 2. li. 30. scribe possint, fol.
32. 2. li. 1. post pietas deleto puncto pone virgulam, fol. 38. 2. li. 10. post de
bemus pone notam interrogationis, fol. 42. 1. li. 29. post est, pone etiam notam
interrogationis, fol. 44. 1. li. 14. scribe hominis, fol. 46. 2. lin. ulti, scribe ac-
cendant, fol. 48. 1. li. 19. scribe Ciliciam, fol. 52. 2. 29. scribe colantur, fol.
68. 1. li. 2. scribe hic, fol. 75. 2. li. 19. ante uia enim, pone punctum, fol. 90.
1. li. 32. scribe uocationis, fol. 93. 2. li. 28. scribe martyr, fol. 97. 2. li. 21.
scribe imputauit, fol. 102. 1. li. 28. scribe esse, fol. 103. 2. li. 8. scribe amor-
tuis, fol. 106. 2. li. 17. scribe reddebat, fol. 107. 2. li. 23. scribe uolantibus,
fol. 108. 2. li. 9. scribe animam, fol. 110. 1. li. 28. scribe præcipitabit, fol.
111. 2. li. 23. deletis redundantibus literis: scribe sempiternam.

IN CHRISTIA-
NAM INSTITVTIONEM PRÆFATIO, AD
DEI COGNITIONEM INVITANS OMNES, MAXIME
adolescentes: & quæ sit uera Dei co-
gnitio ostendens,

IHL tantopere fugiendū hominibus, nihilq;
esse perniciosius, quam sit dei ignorantia,
passim scriptura sacra proclamat. Si quis ig-
norat (inquit Paulus) ignorabitur. Quid au-
tem homini durius, quam a Deo ignorari, &
audire uocem illam: Nescio uos? discite a
me. Vnde & grauius admonet alibi: Euigilate
iusti, & nolite peccare: ad reuerentiam uobis dico, ignorantiam
enim dei quidam habent, Vnde Esaias per os dei loquens:
Propterea (inquit) captiuus ductus est populus meus, quia non
habuit scientiam: & nobiles eius interierunt fame, & multitu-
do eius siti exaruit: Propterea dilatauit infernus animam suam, &
aperuit os suum, absq; ullo termino: & descendunt fortes eius,
& populus eius, & sublimis gloriofus eius ad eū. Moyses etiam
nihil magis exprobrat populo, quam insipientiam: neq; illi am-
plius desiderat, quam ueram cognitionem, nec de re aliqua fe-
lius admonet: Heccine (inquiens) reddis domino popule stul-
te & insipiens? Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te,
fecit, & creauit te? Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi:
maiores tuos, & dicent tibi: ac tandem iam quasi fessius eorum
duricia: Gens (inquit) sine consilio est, & absq; prudentia: uti-
nam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Et
Baruch quoq; Israeliticæ gentis extremas calamitates cum cor-
porcas, tum etiã spiritales deplorans, earum omniū ignoran-
tiã causam esse queritur: Quid est (dicens) Israel, quod in terra
inimicorum

1. Co. 14.

Math. 7

1. Co. 15

Esai. 5.

Dei, 32.

Baruch, 3

A inimicorum

†
PREFATIO.

Inimicorū es: in uerasterasti in terra aliena: coinquinat⁹ es cū mor-
tuis: deputatus es cū iis, qui ad inferna descendunt: dereliquisti
fontē sapientiæ. Quibus uerbis aperte ostendit, omnē Israclis
captiuitatem, omnem fidelis populi deiectionem, & peccati ser-
uitutem (quæ consuetudine, & impænitentia contrahitur) ad ei-
us ignorantia proficisci. Quare mox malorum illorum omnium
unicum anūdortū & leuamē, dei cognitionem ostendens esse,
subdit: Disce, ubi sit prudentia, ubi sit uirtus, ubi sit intellectus:
ut scias simul, ubi sit longiturnitas uitæ & uictus, ubi sit lumen
oculorum, & pax. Nec his contentus propheta, omnium nati-
onum & populorū reges, omniumq; sæculorū fortes, poten-
tesq; & sapientes huius sæculi, ueræ sapientiæ diuinæq; cogniti-
onis penuria periisse, testatur: Vbi (inquiens) sunt principes gen-
tiū etc. quo loco Gigantes, exquisitores prudentiæ, quæ de ter-
ra est, negociatores, & cæteros, quos habuit mundus in precio,
nominans, addit: nō hos elegit dominus: nec uia disciplinæ in
uenerunt: propterea perierunt. Et quoniam nō habuerunt sa-
pientiam, interierunt propter suam stulticiam.

¶ Semper quidē dei ignorantia ualde reprehēnsibilis, & noxia
fuit homini. Verū iam coruscante Euāgelio, & unigenito ipso,
qui erat in sinu patris, cognito, quando plena est terra scientia
dñi, & cū ipse quā uerissime testatur, omnia quæcūq; audiui a
patre meo, nota feci uobis: quod putamus imminere iudicium
iis, qui in apertissima hac luce cacuerint! Itaq; hoc est (ait do-
minus in Euāgelio) iudicium: quia lux uenit in mundū: & di-
lexerunt homines magis tenebras, quā lucē. Si ergo tantopere
laborant homines, ut in iudiciis humanis euadant liberi, ut ni-
hil eis minuatur census: si tam solerti cura consuluntur doctō-
res, & iurisperiti pro euincenda causā, in qua de re minima quā
doq; disceptat: qua (togo) iugilātia, qua industria laborādū pro
æternæ hæreditatis, cœlestisq; regni adeptione: quā indefesso la-
bore querendi periti doctores, qui, quæ ad salutem animæ per-
tinent, nos doceant!

¶ Et

†
PREFATIO.

2

Et quidem cum nunquam non sit hæc salutāris scientia
querenda: maxime tamen in adolescentia, & ætate tenera dis-
cendam esse, docet scriptura: quod tunc facilius ad uirtutem
allici, & formari possit anima adhuc uacua, & uti tabula munda,
nullis deformata adulterinis fucis. Vnde Hieremias, bonum
est, ait, uiro, cum portauerit iugum ab adolescentia sua.
Et sapiens ita monet: fili iuuentute excipe doctrinam, & usq;
ad canos inuenies sapientiam: quasi is, qui arat, & qui seminat,
accede ad illam, & suscipe bonos fructus eius. In opere enim
ipsius exiguum laborabis, & cito edes de generationibus illius.
In hac certe ætate discunt omnes, quod sibi utilius ad reliquam
uitam peragendam putant: in ea militaturi armorum medi-
tationibus exercentur: Agricola æstuefcunt improbis labori-
bus: denique omnes, qui ex scientia aliqua, arte ue sibi uiuen-
dum decernunt, eam totis uiribus & studio magno in adoles-
centia discunt. Nobis uero omnibus ex hac Christiana scientia
non in hoc sæculo modo, sed in æternum uiuendum est, & sine
ea moriendum in æternum.

Nec uero potest adolescentis animus non imbui, aut non se
dedere diuinis uel humanis: immo nō nisi ualenti studio retrahi
potest, quin impetu ipso appetit⁹ in præceps feratur, lenociniis
sæculi seductus, Sensus enim, & cogitatio humāi cordis (ut scri-
bitur in Genesi) prona sunt ad malū ab adolescentia sua. Nā arri-
dent omnia adolescenti: mūdus, libertas, luxus, sodalitiū grata læ-
taque manus: deceptura proculdubio in expertū iuuenē, nisi do-
ctrina: sanē ei subueniatur cōsiliis. Quare Salomon ueluti ado-
lescentium misertus, clamat ad eos: fili mi custodi sermones
meos, & præcepta reconde tibi: & iterum: Serua mandata mea,
& uiues: et legem meam, quasi pupillam oculi tui: liga eam in
digitis tuis, & scribe eam in tabulis cordis tui: Dic sapientiæ so-
ror mea es: & prudentiam uoca amicam tuam, ut custodiat te
a muliere extranea, & ab aliena, quæ uerba sua dulcia facit.

A ii Vbi

Thre. 5. 1

Eccle. 6.

Gene. 8.

Pro. 7.

Ecc. 1. 1.

10. 1. 1.

Ecc. 1. 1.

1. 10. 1. 1.

10. 1. 1.

†
PREFATIO.

ubi attentius considerandum, quam apto tropo, & conuenienti analogia constituit iuuenem inter ueram rerum cognitionem, quam sapientiam nominat, & uanitatem fallaciamq; sæculi, quam extraneam mulierem uocat. Illam amicam ueram, & sororem dicit, quoniam a Deo est, a quo nos sumus: hanc uero extraneam, quoniam non est a Deo, sed ab illo, qui mendax est. Hæc dulcioribus uerbis conatur decipere, nunc eloquentia splendore, nunc gloria famaq; nunc etiã deliciis inuitans ad se iuuenes; quos sapientia solius auxilio ab iis fraudibus erui posse, docet statim Salomon: Vt eruaris (inquiens) a muliere extranea. Quod mox apertius, latiusq; profequitur, Cuius uerbis libet parũ immorari, & cum rege sapientissimo retinere iuuenes, a fallacijsq; sæculi eos retrahere. Sic ergo Salomon extraneam illam mulierem, & iuuenum inscitiam, inconsiderationemq; depinxit. De fenestra domus meæ per cancellos prospexi iuuenem, & uideo paruulos: considero uergerdem iuuenem, qui transit per plateas iuxta angulum, & prope uiam domus eius graditur in obscuro, ad uesperascente die, in noctis tenebris, & caligine: & ecce occurrit illi mulier ornata meretricio præparata ad decipiendas animas, garrula, uaga, quietis impatiens, nec ualens in domo consistere, pedibus suis nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians: apprehensumq; osculatur iuuenem, & procaci uultu blanditur, dicens: Victimam pro salute deuoui, hodie reddidi uota mea: idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te uidere: & repperi: ueni, inebriemur uberibus, & fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies. Irretiuit cum multis sermonibus, & blandicijs laborũ prorraxit illum, Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad uictimam, & quasi agnus lasciuens, & ignorans: & nescit quod ad uincula trahatur stultus, donec transigat sagitta iecur eius, ueluti si auis festinet ad laqueum: & nescit quod de periculo animæ eius agitur. Vide quam proprijs coloribus & linea-

mentis

†
PREFATIO.

mentis quasi penicillo describat mundanæ uanitatis formã, primamq; illam fallentis peccati speciem, boni pulchriq; cooperatã uelo. Mulier enim garrula, uaga, quietis impatiens, uanitas & petulantia est: quoniam quos possederit, garrulos, loquaces, inquietosq; efficit. Hæc ipsa, quos aliquantũ dei oblitos, siquẽ uiderit, mox blandicijs deosculans, ad peccatum trahit: cuius sicut initium, priorq; uultus dulcia sunt: sic finis tristis, totus miser est, uincula, laqueus, periculum, et deniq; animæ mors: quæ omnia ex ignorantia, inconsiderationeq; proficisci, satis ostendit. Vnde tandem iuuenem admonens, adiicit, Nunc ergo fili, audi me, & attende uerba oris mei. Ne abstraatur in uitijs illius mens tua, nec decipiari semitis eius. Multos enim uulneratos deiecit, & fortissimi quiq; interfecti sunt ab ea. Viq; inferi domus eius, penetrãtes in interiora mortis. Contra uero sapientiam ueramq; Dei cognitionem inducit clamantem: Nunquid non (inquiens) sapientia clamitat, & prudentia dat uocẽ suam? In summis excelisq; uerticibus supra uiam, in medijs semitis stans iuxta portas ciuitatis, in ipsijs foribus loquitur, dicens: O uiri ad uos clamo, & uox mea ad filios hominum. Intelligite paruuli astutiam. Quibus omnibus aperte significat, Dei sapientiam ubiq; adesse homini, semperq; illum ad meliora hortari, idque modo internis uocibus modo quasi externis ipsijs operibus, & exemplis monstrans, ultima mala, atq; discrimina, in quæ deuenerunt fallaciam sequentes: modo etiam ipsius scripturæ sacræ, & utilium aliarum literarum uerbis. Itaq; dicit: In plateis, in foribus ciuitatis, in uitijs & semitis: quoniam multa ubiq; occurrunt ad rectã hortantia hominem: nec usquam non interior ipsa animæ nostræ lux nos ducit ad bona, & repugnat malis: quã deus quoq; ipse adiuuat bonis sancti spiritus ad hortationibus, quæ omnia ad sapientiam pertinent.

¶ Hæc autem, de qua agimus, dei cognitio, non curiosã ali-

A iii qua

Sap. 7.

Pro. 8.

†
PREFATIO.

qua cognitio, aut speculatiua tantum est; sed quæ illuminans uere hominem, atque deum præsentem ubiq; ostendens, cum docet timere, & cauere ab omni peccato. Sicuti enim fallacia sæculi ad omnia uicia hominem ducit, nec sinit illum diuinis legibus contineri; sed propriam sententiam sequi, & libertati carnis sensuumq; petulantia totum se dedere facit; sic contra hæc dei sapientia omnia iugo disciplina: subiicit, & licentiosa sæculariaq; desideria, consideratione mortis iudicij; diuini reprimi: docens scilicet nos met ipsos, cunctaq; membra, & sensus rationis, atq; legis dei, domare disciplina: quam uiuidis coloribus exprimit nobis Iacobus Apostolus, ut matronā dignissimam, procaci illi meretrici a Salomone descriptæ per omnia aduersam. Itaq; inquit: quæ de sursum est sapientia, primum quidem pudica est: deinde pacifica, modesta, suauis, bonis consentiens, plena misericordia & fructibus bonis. Illa ergo altera descripta est procaci uultu, hæc pudica, pudicitiam, sanctamq; honestatem docens omnes: illa uaga, quietis impatiens: hæc pacifica, in quiete conscientia, paceque cum deo habitare instruens: cuius, iuxta Dauidem, in pace factus est locus: illa garrula: hæc modesta non uerbis solum, sed omnibus actibus modum statuens, mensuramq; præfigens: illa dulcibus sermōibus decipit: hæc suadet ad bona, atq; suauis & dociles reddit: illa crudelis in animas hominum sequit, quos deperit, perpetua morti tradens & inferno: hæc misericordia plena docet homines, in seipso animasq; proprias non esse crudeles: ac deniq; fructibus bonis refferta, nequaquam sterilis, aut deliciosa, sed tota sæcunda coniunctum sibi animum prole uirtutum replet. Ergo ait ipsa: ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & sanctæ spei. Generat namq; in animo charitatem dei, timorem, spem, omnium rerum ueram cognitionem, rectumq; iudiciū.

¶ Expendat iam Christianus adolescens, utram sequatur: uanitatem, an ueritatem; stultitiā, an sapientiā; Christum, an diabolum

†
PREFATIO.

lū: immo uideat potius, quantum sint hæc mala fugienda: & intelligat quam necessario ad hanc ueram Christianæ sapientiæ, & solam uirtutis scholam, situs omnes adulescentes hortati: quantum utilitati hac nostra institutio: consulimus. Dirigat Christus ipse uera sapientia calami nostrū, Christianamq; adulescentiā, pulcherrimā ecclesiæ suæ portionē doceat, quæ uera, & quæ utilia sunt. Sic enim ipse per Esaiam promittit: Ego dominus docens te uia, gubernans te in uia, qua ambulas: & iterum dicit Ecclesiæ: ponā uniuersos filios tuos doctos a domino.

CAPVT PRIMVM, DOCENS CHRIS-
TIANŪ NATURAM, & RELIGIONEM SUĀ COGNOSCERE.

Quoniam fides, Christianaq; religio ita captiuare intellectū docet in iis, quæ a deo sunt reuelata, ut tamen nō extinguat rationem, nobilissimā hominis portionē, & qua ceteris animalibus præeminet: debent illius discipuli omnia ratione facere, & parati esse, ut apostolus Petrus docet, ad satisfactionē omni poscenti rationem de ea, quæ in nobis est, fide & spe, atq; ea scire, quæ iuste ab eis exigī possunt: non quidē reconditoria mysteria, perplexasq; quæstiones: sed quæ certa, & palam posita ad uitam recte gubernandam sunt necessaria: quæ Christus dominus pauca esse uoluit, & perspicua, ex multis, quæ in scriptura latius continentur, Verbum enim breuiatum (ut Paulus adquit) fecit dominus super terrā. Ea igitur in huius nostræ institutionis primo libro trademus, proponentes circa singula rationales interrogationes, ordine & consequenti ratione, Nec enim parum adiuuat discentem ordinata propositio. Subiungemus autē dignas, Catholicasq; responsiones: quas intelligi & teneri memoria ab omnibus cuperemus.

Prima interrogatio.

Quoniam

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Quoniam quisque certo scit, & affirmat se hominem esse
Primum a quolibet interrogari potest, quid sit homo? &
est primum, quod a nobis Deus interrogat, ut cognoscamus
nos ipsos. Huic ergo quaestioni sic respondebit iuxta fidem, se
ipsum cognoscens.

Responsio.

Homo est Dei creatura mire ab eo ex corpore & anima fa-
brica: iuxta corpus bestiis similis, & corruptibilis; secun-
dum animam immortalis, angelis similis, ad imaginem crea-
toris sui, uirtute uidelicet cognoscendi, & amandi ornatus, for-
licitatis & uerae beatitudinis (quae in clara Dei cognitione &
fruitione sita est) capax.

Secunda interrogatio.

Iam uero, quoniam inter homines diuersae sunt sectae, le-
gesq; nos uero confitemur nos Christianos esse: digne quae-
ri potest, quid sit Christianus?

Responsio.

Ergo haec Christiani definitio: Christianus est Christi
discipulus in his praecipue, quae religionis cultusq; ueri
Dei doctrinam concernunt: ea, quae ipse per se primum, deinde
per discipulos suos successoresq; eorum docuit, docet, doctus-
rusq; est ad finem usq; saeculi, credens,

Tertia interrogatio.

Resum, quoniam sumus Christiani uoluntate, & electio-
ne nostra: non uane, nec sine causa, aut ratione, tertio loco
quaeritur: Quare sis Christianus? & unde hoc habeas? Cui quae-
stioni respondebitur gratissime, & deuote.

Responsio,

Sum

LIBER PRIMVS.

Sum Christianus primum summa in me gratia dei, & mi-
sericordia: qua, cum diaboli seruus essem & irae, per Bap-
tistum in filium me recepit: cum id nec mereri, nec discernere
per aetatem possem. Atq; nunc etiam speciali sua inspiratione &
gratia (ut firmissime credo) hoc animo persuasit meo, & certum
me fecit, hanc, quam teneo fidem, ab ipso reuelatam, in Eccle-
sia Catholica, quae Apostolorum est discipula, solum in ea He-
re- esse manere: eamq; doctrinam solum ueram, ac salutarem
hominibus: ceteras uero omnes sectas, religiones, haereses ue-
rissimas, hominibusq; perniciosas esse.

Quarta interrogatio.

Quod uigloriatur, gaudetq; se discipulum esse alicuius, & quum
est, ut doctrinae illius non omnino ignarus sit, aut artis:
licet, quandiu discipulum se profiteretur, possit multa nondum at-
tingisse. Quaeritur itaque digne ab eo, qui se Christi discipulum
fateretur, quae sint illa, quae Christi doctrina continentur, cui
etiam quaestioni soluendae paratum se exhibebit, omnis fidelis,
haec sequentia intelligens.

Responsio.

Et si doctrina Christi latissima est, & totam scripturam sa-
cram continet: tria sunt tamen praecipua, quae in ea docen-
tur, & ad quae omnia alia ordinantur. Primum, quae ad fidem
pertinent: nempe quae credenda sunt; et quae contra non cre-
denda; atq; hac Symbolo Apostolorum concluduntur. Post se-
quuntur, quae ad spem pertinent: uidelicet quae desideranda, spe-
randaeque sint: & quae iis aduersa, atque fugienda. Haec autem
oratione dominica complexus est Dominus. Tertio loco po-
nuntur, quae attinent ad charitatem & mandata (de quibus
Paulus ait: Qui diligit proximum, legem impleuit) scilicet quae
sunt a nobis operanda, & propter quem finem: & quae rursum
B uitanda,

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

uitanda, & a quibus cauendum sit nobis, Hac autem continentur decalogi praeceptis: de quibus Christus dominus adolefcenti quaerenti: Quid boni faciam, ut consequar uitam aeternam: respondit: si uis ad uitam ingredi, serua mandata. Hac itaque habeat Catholica doctrina adolefscens cupidus, ut introductionem ad sequentem doctrinam, & mente retineat: ex quibus nunc nonnullam sui, religionisque Christianae praegustationem capiat. Iam uero necesse est de fide iuxta proposita tradere communem, cunctisque necessariam doctrinam,

CAPVT SECVNDVM DE FIDE.

Primvm quod doctrina Euangelica, atq; diuina continet (ut diximus) sunt quae ad fidem pertinent. Est enim fides principium totius religionis & uirtutis. Quae ergo credenda sint, & quo ordine, explicandum nunc est conuenientibus interrogationibus.

Prima interrogatio,

Primum igitur a quocunq; fideli quaerimus, quae sint credenda: cui inquisitioni sic respondebit.

Responsio,

Credenda sunt omnia, quae in scriptura sacra sunt tradita: & quae ex illis aperte sequuntur: item omnia, quae ecclesia ab apostolis credenda accepit, & continua successione ad nos usque transmisit: & deniq; ea omnia, quae ecclesia credenda esse ex scriptura & traditionibus patrum intulit, ac declarauit.

Secunda interrogatio,

Sed ne alicui fiat nimis difficile, immo impossibile tanta, tamque diffusa posse, maxime a simplicibus credi: ad tollendum

LIBER PRIMVS.

dum hunc scrupulum iam inquirimus quomodo possint tot, quae in scriptura & doctrina ecclesiae sunt, ab omnibus credi. Cui inquisitioni sic respondebit, qui bene fuerit in iis, quae ad salutem pertinent, instructus.

Responsio:

In uniuersali quidem & confuse possunt omnes, & tenentur supra dicta omnia credere. Hoc autem fit, cum quis uere dicit: Credo omnia, quae in scriptura, & doctrina ecclesiae proposita sunt credenda: atq; etiam si illa non sciam, neq; intelligam: omnia tamen uera, omnia certa, & diuina credo. Hanc uocant doctores fidem implicitam, hoc est, non apertam, sed clausam quodammodo: quoniam omnia credenda in ea clauduntur, cooperta tamen, & abscondita etiam habenti illam fidem. Est tamen ea fides non solum sufficiens iis, qui maiora non capiunt: sed & salutaris: dum sic maiorum fidei copulantur minores. Verum in speciali, & aperte omnia, quae sunt in scriptura sacra & doctrina ecclesiae, tenentur episcopi & doctores, quatenus ad docenda uera, & populū auertendum a falsis, necessaria sunt, cognoscere: & haec est fides explicita, aperta iam, & cognoscens quae creditur.

Tertia interrogatio,

Ne uero haec tam facilis & aperta uia ad credendum omnia, negligentes reddat ad salutaria cognoscenda, sic maius periculum incurrat: merito quaerimus: sufficiat ne haec implicita fides minoribus, & simplicibus Christianis ita, ut nihil explicite, & aperte teneantur cognoscere: cui questioni sic respondendum.

Responsio,

Multa sunt, quae tenentur omnes, etiam minores & simplices explicite credere: omnia scilicet, quae ecclesia publice credenda proponit, siue festa de eis instituens, siue ali-

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ

ter ea filiis suis prædicans. Qui enim hæc, quæ Ecclesia omnes docet, discere negligit, aperte se extra magisterium spiritus sancti constituit, ecclesiam deserens, contra illud salutare sapientis consilium: Audi, fili mi, disciplinam patris tui, & ne de relinquas legem matris tuæ: ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo,

PRO. 1.

Quarta interrogatio.

Iã superest, ut inquiramus ab eo, qui ita de his est instructus: quæ nam sint illa, quæ ecclesia omnibus publice proponit credenda: cui etiam disquisitioni, doctrinæ ecclesiasticæ studiosus respondebit in hunc modum.

Responso.

Credenda sunt explicite ab omnibus: Primum quidem, quæ in Symbolo fidei ecclesia in laudem dei, & populi instructionem decantat: quæ etiam pii & Catholici doctores ad duodecim articulos fidei, siue quatuordecim reduxerunt, ita scilicet diuidetes illa, arque ordinantes, & de articulantibus propter ædificationem ac utilitatem populi fidelis. Tum sunt etiam credenda explicite, quæ ad mores instituendos, gubernandosq; fideles de septem Sacramentis, de iustitia humana, de bonis operibus, & de uirtutibus, peccatisq; ecclesia docet populos: atq; simul etiam ea, quæ in cultu dei & sacramentorum ministerio, semp aperte tenuit & tenet ecclesia. Ac deniq; explicite credenda sunt, quæ ecclesia propter diuersas hæreses uitandas, & fideles instruendos, diuersis temporibus declarauit ac docuit. Atq; hæc quidem credenda sunt, cum ecclesiæ declaratio legitime per proprios pastores denunciatur. Sic igitur patet fidem in substantia quidem, nec mutatam, nec auctam, aut diminutam: sed secundum explicationem & prædicationem pro temporum uarietate esse modo hæc, modo illa explicata.

Quinta

LIBER PRIMVS.

Quinta interrogatio.

CAeterũ de singulis horũ necesse est pro captu piorũ agere. Quare de primo statim inquirimus, qui sint hi duodecim articuli fidei: & quomodo in Symbolo positi. Cui inquisitioni danda est talis responso.

Responso de arti. Fidei.

Duodecim articuli fidei distincti, & enumerati sunt a patribus singulari ratione, ac ordine. Quoniam enim tota fidei nostræ substantia est circa diuinitatem & humanitatem Christi, sicut ipse ait: Hæc est uita æterna, ut cognoscãt te solũ, IOAN. 17. uerum deum; & quem misisti, Iesum Christum; circa utrumq; horum sex articulos destinuerunt: ac duobus quidem articulis, quæ ad ipsam dei naturam pertinent: reliquis uero quatuor, quæ ad eius operationes attinent, concluderunt.

de diuinitate

Primus hic articulus, Credo in unum deum, est de diuina naturæ unitate: quo confitemur deum sic unum, ut nullo modo deorum pluralitas sit admittenda.

Secundus de Trinitate personarũ est: quod uidelicet in hac unitate naturæ tres personæ sunt, uere, & realiter distinctæ: Pater, filius, & spiritus sanctus: quæ in Symbolo continentur his uerbis: Patrem omnipotentem, in Iesum Christum filium eius, & in spiritum sanctum.

Tertius est: quo primam dei operationem confitemur: quod scilicet sit Creator, factorque rerum omnium prorsus de nihilo. dicimus enim in symbolo: factorem Cœli & terræ.

Quartus: quo operationes gratiæ confitemur: quod uidelicet deus sit saluator hominum: & quod eos sua benignitate, & gratia a peccato, & æterna morte liberet, iustosq; ac sanctos faciat. Quæ in symbolo cõfitemur his uerbis: Credo sanctã ecclesiam, Catholicam, sanctorum communionem, remissionem

B. iij. peccatorum.

peccatorum. Sunt enim hæc tria gratiæ dei opera: atque illo ipso ordine nobis credenda. Primum namq̄ credendum est, quod sit una omnium nationum & conditionum hominum, omniumq̄ temporum ecclesia: omnisiq̄, qui in uera fide, & cognitione dei, temporis cuiq̄ iuxta dei sapientissimam dispositionem conuenienti, nunc uero post euangelii plenam euulgationem in uera Christi fide, & Patriarcharum, apostolorumq̄ doctrina conuenienti, uniti etiam episcopis, apoltolorum successoribus, & uni supremo uicario Christi, successori Petri: cui dominus ad ecclesiæ unionem conferuandam hanc potestatem capitis, & ipsi, & successoribus ipsius dedit: qui in Romana ecclesia, sicut & Petrus, sedent: cuius unius ecclesiæ omnes fideles sunt membra. Quod significamus, dicendo: credo ecclesiã catholicam, hoc est, uniuersalem. Tum credendum est, quod in hac ecclesia fuerit semper, futuraq̄ sit Christi gratia, cuiusq̄ speciale auxilium. Quo fit, ut quamuis sint in ea mali atque peccatores (est enim hæc ecclesia area, torcular, sagena missa in mare: atq̄ in ea est triticum, palea, & de omni genere piscium) tamen doctrinæ ueritas & uitæ sanctitas, sinceriq̄ fideles, & in charitate perfecti, nunquam in ea deerunt. Christus enim dilexit ecclesiam suam, & tradidit semet ipsum pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in uerbo uitæ, inquit Paulus. Et hoc confitemur dicentes: sanctam ecclesiam, hoc est tum firmam (est, n. ut ait Paulus, columna, & firmamentum ueritatis) tum mundam, & deo dicatam: nam ea omnia uerbû, sanctam, innuit. Hæc autem uniuersalis, & sancta congregatio, est primum opus gratiæ: quod in simbolo confitemur. Secundum uero commune sanctorum est. Credimus enim, quod in hac ecclesia, tanquam in una uerissima Repub; participes sunt omnes, primum meritum & satisfactionum Christi, qui illius est caput: deinde etiã, & alternis orationibus, ac bonis operibus sibi inuicem multum conferunt. Quemadmodum & Dauid

Mat. 21.

Mat. 23.

Eph. 5.

Eph. 5.

1. Tim. 3.

1. Tim. 3.

1. Tim. 3.

uid dicebat, non parum inde exultans: Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mandata tua. Et Paulus sollicitus etiam, ut ecclesiam iuaret: quæ desunt (inquit) passionum Christi, adimpleo in carne mea pro corpore eius: quod est ecclesia. Tertium opus gratiæ est peccatorû remissio. Credimus enim ex hac meritum Christi communionem, esse in ecclesia peccatorum remissionem, nulliusq̄ peccati ullo tempore, non esse sperandam ueniam manenti in hac ecclesia: extra eam uero nullo modo dari. His tribus operationes gratiæ includuntur. Sunt tamen in his plura alia contenta: quorum multa paulo inferius sunt explicanda.

Ps. 118.
Colos. 1.

Quintus articulus ad resurrectionem corporû pertinet. Credimus enim, deû ipsum sua illa uirtute, qua creauit omnia, reparaturum omnium hominum corpora: idq̄ medio etiam humanitatis Christi. Quia iam ipse iuxta corpus immortalis, omnium corpora suscitabit eadem, quæ antea fuerant, suisq̄ animabus (quæ immortales, etiam corporibus pereuntibus permanent) rursum uniet, ut resurgant omnes homines in suis iisdem corporibus, & animabus, in æternum manfuri. Et hoc indicat uerbum, carnis resurrectionem.

Sextus articulus est de ultima dei retributione. Credimus enim deum & bonis, & malis æternam mercedem daturum secundum opera sua: quamuis in simbolo tantû explicauerit ecclesia bonorum premium, dicens: Vitã æternam. Verum ex eo oportet nos malorum damnationem æternam credere. Ibunt enim, iuxta euangelium, hi in supplicium æternum, iusti autem in uitã æternã. Vide igitur quot & quantã his sex articulis contineatur: quæ multas etiã uerbis scriptura nobis tradit de deo.

Mat. 25

Circa humanitatem uero Christi: quæ post diuinitatem, præcipuus est fidei finis, sex etiam articulos distinxerunt nobis doctores. Primo enim conceptionem ipsam, atque natiuitatem, ueritatemq̄ humanã naturã in Christo: cæteris uero illius opera explicarunt.

Et

quod

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Esa. 7. *Esa. 7.* Est ergo primus articulus, qui conceptus est de spiritu sancto, natus est de Maria uirgine, ex uerbo illo. *Esaia* de sumptis; Ecce uirgo concipiet, & pariet filium. Vbi in primis confitemur duas integras naturas in uno supposito Christi esse: ut uere credamus eundem ipsum uerum esse deum, & uerū integrumq; hominem, constantem anima & corpore, secundum naturam humanam, mortale, iuxta diuinam uero immortale. Est itaq; Christus unus omnino in duobus, & ex duabus naturis. Quare omnia, quæ in humana natura, aut egit, aut passus est, deo & filio dei uere conueniunt. Conceptus est igitur, & genitus in matris utero secundum humanam naturam, sicuti alii homines concipiuntur: simulq; dū conciperetur, diuinitati unita fuit humana illa natura: ut uere filius dei sit cōceptus. Deinde conceptionem illā nō ex uirili semine, nec ex uoluntate carnis, sed uirtute spiritus sancti perfectam in utero atq; ex substantia beatissima Mariæ confitemur his uerbis: qui conceptus est de spiritu sancto. Postremo natum etiam ex Maria absq; corruptione, & dolore, sicuti absq; uoluptate conceptum confitemur: ipsamq; perpetuo uirginem: quod profitemur nos credere, dicentes: natum ex Maria uirginē: uirginē, non solum cum conciperet, & cū pareret: sed etiam cum hæc uerba ab Apostolis primū dicta sunt, & perpetuo in ecclesia dicuntur.

Esa. 52. *Esa. 53.* Secundus articulus est: Passus sub Pontio Pilato, mortuus & sepultus est. In quo ueloci transitu omnia, quæ in uita gessit Christus, præterimus (quæ diuinæ & humanæ naturæ opera, & testimonia sunt) hoc articulo credentes ipsum iuxta naturam humanam passum, seq; uoluntarie obtulisse non passioni modo acerbissimæ, uerum etiam morti crucis & sepulturæ: cum tamen nullius horum etiam debitor, sed satisfaceret pro debitis nostris.

Tertius articulus est: Descendit ad inferos. Confitemur enim animam Christi, quæ diuinitati unita erat, descendisse ad inferos;

LIBER PRIMVS.

inferos: atque toto tempore, quo corpus etiam diuinitati unitum fuit in sepulchro, mansisse cum patribus, certe inter mortuos liberum. Itaq; fuit uere filius dei in sepulchro, & uere descendit ad inferos, sicuti ad illam usq; diem omnes iusti fecerunt morientes, potestatem tamen habens uitæ & mortis. Vnde dicitur liber inter mortuos. *Psal. 87.*

Quartus est: & resurrexit tertia die. Quo confitemur Christū dominum uirtute propria resurrexisse immortalem iam, & impassibilem, eductis secum sanctorum animabus.

Quintus est: Ascendit ad coelos. Credimus enim ipsum qua dragesima resurrectione die corpus illud eleuasse in coelum simul cum anima, atque ad dexteram patris, hoc est, in potioribus bonis, ac in summo loco beatitudinis & gloriæ illud collocasse, & nobis etiam parasse locum.

Sextus est: Inde uenturus est iudicare uiuos & mortuos. Quo confitemur iudiciariam potestatem datam Christo domino: uenturumq; ipsum in forma humana, in maiestate magna, constitutum a deo patre super omnia: omnibusq; illi subiectis, ipsum ultimam retributionem singulis daturum.

His duodecim articulis summa fidei nostræ continetur. Finis enim legis (inquit Paulus) Christus est ad iustitiam, omni *Rom. 10.* credenti. Possunt autem uelut rationem distinctionis eorum superius assignatam ad duo præcipua & primum credenda reduci: Quorum primum est credere beatitudinem ueramq; humanam felicitatem in sola uenia trinitq; Dei creatoris, saluatoris, glorificatorisq; omnium uisione clara & fruitione consistere: extra quam nullo modo possumus esse beati. Secundum uero est credere, nulla alia uia ad hanc beatitudinem perueniri posse, quam fide & unione, ueraq; imitatione filii dei concepti, natiq; hominis, & crucifixi. Quod docebat ipse Christus: ego (inquit *Ioan. 14.*) sum uia, ueritas & uita. Quibus tribus uerbis totam fidem complexus est. Nam extra eam ueritatem & uitam beati esse non

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ

nōn possumus: per eam autem uiam solam petueniri potest ad beatitudinem.

Sexta interrogatio.

Verum, quia diximus explicite etiam credenda esse, quæ ad Sacramenta ecclesiæ pertinentiam merito interrogamus Christianum: quæ nam sint, quæ de Sacramentis publice proponit & docet ecclesia, Cui quæstioni sic est a studioso fidei respondendum.

Responsio de VII. Sacramentis.

Docet nos ecclesia septem etiã Sacramenta a Christo domino instituta, ex elementis rebus ue aliis exterioribus, & uerbis composita: quæ sunt signa, & instrumenta, media ue gratiæ: per quæ gratiæ, & omnia alia ad uerũ cultũ dei necessaria in ecclesia, salutemq; nostrã nobis confert ipse Christus. Sunt autẽ hæc Baptismus, confirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, extrema unctio, Ordo, Matrimoniu. De singulis uero hoc docet nos ecclesia.

Baptismus est regeneratio, in qua per aquam uerbo dei coniunctam regeneramur in filios dei, & annumeramur in familia Christi inter hæredes gloriæ. Vnde datur in eo gratia, perfecta que omnium peccatorum remissio.

Confirmatio est, in qua per consignationem chrismatis, & uerba dei promouet, confirmatq; Christianus ad hoc, ut paratus sit pro Christo pati. Quare auget in cõfirmatione gratia baptismi: & usque ad perfectum uirum perducitur baptizatus.

Eucharistia est, in qua primum panis & uinum in corpus, & sanguinẽ Christi uere conuertuntur uirtute uerborũ eius, manentibus solis accidentibus præcedentiũ substantiarũ. Deinde offerimus patri, & sumimus in ea uere Christũ in cibum æniuitatẽ: qui uitam, quam in Baptismo recepimus, reparat & conseruat: sicut exterior cibus corporis uitam, Vnde datur in Eucharistia, uel augetur gratia.

Pœni-

LIBER PRIMVS.

10

Pœnitentia est sanandis infirmitatibus & peccatis post baptismum contractis medicina: in qua remissio peccatorum, & gratia confertur. Constat autem tum ex actibus peccatoris, iudicio se sacerdotis subiicientis: dũ primũ pœniter eũ peccatorũ: deinde ea constitetur: et postremo impostam satisfactionem impletum etiam ex uerbis sacerdotis absoluentis.

Extrema unctio est, in qua unctio olei consecrati, uerbisq; Christi reliquæ peccatorum, indispõitiõq; & infirmitas animæ sanantur, quatenus necesse est ad constanter, & quiete ab hac uita migrandum. Quæ omnia per gratiã in eo Sacramento data sunt.

Hæc quinque Sacramenta docet nos ecclesia omnibus esse necessaria hoc ordine: ut tria prima simpliciter necessaria sunt omnibus: sicut generatio, augmentatio, & cibus sunt cuique animali necessaria ad uitam. Atque ideo sine baptismo, re, uel uoto nõ habetur gratia, Et confirmatio ex præcepto necessaria est: maxime persecutionis tempore: per quam ad perfectum robur perducimur. Et Eucharistia necessaria etiã est, quemadmodum cibus. Nam sicut diu non uiuit animal sine cibo: ita nec diu potest Christianus in uita gratiæ conseruari sine hoc spiritali alimento. Quare tenetur quilibet hoc sumere, tempore & modo, quo ab ecclesia, quæ dispensatrix est Sacramentorum, & uera interpretatrix præceptorum Christi, decernitur: ut nunc in Paschate: item in mortis articulo. Pœnitentia porro necessaria est, sicut medicina ægrotis, peccantibus mortale peccatũ post baptismum. Extrema uero unctio in articulo mortis necessaria est, tanquã robur, & fortitudo contra ultima pericula, & discrimina mortis. Reliqua autẽ duo Sacramenta, Ordo & matrimoniu, nulli homini particulari sunt necessaria, sed toti ecclesiæ: quæ, cũ ex hominibus constat, eget propagatione carnali & spiritali, ut nascantur filij, in quibus dei cultus

C ii conferue-

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Psal. 44. conseruetur: & ut transferatur etiam in aliquos potestas: quæ in ecclesia est necessaria ad spiritalia ministranda. Quæ duo aptissime significantur illis uerbis *Psal.*: Pro patribus tuis nati sunt filii tibi: constitues eos super omnem terram.

Est ergo ordinis Sacramentum, in quo episcopi, summi ecclesie ministri, uerbis domini, actibusq; conuenientibus & potestatem dant ordinatis ad actus super naturales: ad quos certi ordines sunt instituti: & simul cum potestate gratiam ad recte ea potestate utendum.

Matrimonium contractus est legitimus naturalisq; quo uir & mulier ad naturalem generationem, & educationem, & indiuiduam uitam, solenni ac legitima forma conueniunt. Cui contractui inter fideles sanctitatem addidit Christus, gratiam etiam conferens contrahentibus ad recte Christianeq; conuigio utendum.

Cap. ad abolendâ de heret. Hæc de septem Sacramentis publice docet catholica ecclesia, ablegans etiam a se & excommunicans omnes, qui aliter sentierint, aut docuerint: quæ quidem cognoscit esse in sacris literis: sed non tamen minor reputat ea esse ueritatis, certo sciens apostolos, qui cætera scripserunt, hæc fidelibus tradidisse uerbo.

Septima interrogatio.

Restat de explicite credendis, quæ secundo loco posuimus, tractare. Iam ergo a Christiano studioso inquirimus: Quæ sint explicite tradita ab ecclesia de hominis iustitia & moribus? Cui questionis satisfaciendum sic est.

Responsio.

Multa sunt quæ de hominis iustitia, & ad mores instituentis ecclesia publice docet: quæ breuiter collecta ad certa capita reducimus.

Primum, hominem nasci ex Adam subiectum peccato, illiusq;

LIBER PRIMVS.

Iusq; seruum, nec posse ad gratiam se preparare, nisi ex gratia, et dei benignitate ei detur. Ipsius enim (inquit Paulus) est uelle, & perficere pro bona uoluntate. Verum nihilominus sic semper manet homo liberi arbitrii, ut ad peccandum nunquam aut cogatur, aut cogi possit, nec unq; non possit non pœnitere peccati: ita infirmus tamen, ut siue ante remissionem peccati, siue post remissum peccatum, ad bona operanda, & ad perseuerandum in ipsis auxilio gratiæ semper egeat: iuxta illud Christi sine me nihil potestis facere. Quæ tria, libertatem arbitrii, infirmitatem eius, & necessitatem gratiæ, firmissime credere debet fidelis quilibet: quantum uis non intelligat. Immo admonemus simplices fideles, ne anxie laborent de his intelligendis: sed propheta se submittentem dicto, confiteantur perditionem nostram esse: tantummodo ex deo auxilium nostrum.

Tum, nulli remitti peccatum illud, in quo nascimur: uel aliud quodlibet lethale commissum, merito operum quorumcunq; sed deum quibus uult, gratis absq; meritis (ut Paulus ait) iustitiam conferre. Non tamè aduult & ratione utentibus eam confert sine liberi arbitrii opere, ad deum se per fidem, quæ per dilectionem operatur, & per peccati detestationem conuertentis. Quam conuersionem deus ipse nos iustificans, nobiscum, ut agens principale, operatur: ut in hoc opere præcipue illud Pauli sit uerum: non est uolentis, nec currentis, sed dei misericordis.

Tum meritis Christi & satisfactione communicari hominibus hanc gratiam per sacramenta re, uel uoto suscepta: perquam etiam in hac uita iusti & sancti esse possumus, atq; in iustitia & sanctitate proficere: quod per bona opera gratiam sequentia, & ab ea emanantia consequimur coram deo, iuxta illud: qui sanctus est, sanctificetur adhuc: qui iustus est, iustificetur adhuc. Et tamè nihilominus tenet catholica ecclesia, quod quamdiu hic uiuitur, omnes etiã sancti, Christo, & beata uir-

C. iiii. gine.

gine exceptis, peccata nonnulla committunt (unde Iacobus inquit: in multis offendimus omnes) quæ licet mortalia non sint reputant tamē sancti, & ecclesia ipsa sic omnes peccatores esse, ut nisi dei gratia & misericordia præseruarentur, lethalia & grauiora admitterent peccata. Tener etiam ecclesia neminem posse, speciali dei reuelatione excepta, de sua salute certum esse: sed debere omnes cum metu & tremore suam salutem operari, ac de propitiato peccato non esse sine metu, si eius sint sibi consci: sin minus, dubios nihilominus debere esse, propter humani cordis abyssum inscrutabilem. Multo uero magis propter illius instabilitatem, de perseuerantia atq; continuatione uirtutis debemus omnes timere: atq; in hoc timore ad dei bonitatem anxie recurrere: & eum orantes, uehementer sperare, ac fortissimum spei solatium (ut Paulus inquit) habere, attestantibus etiā bonis operibus & conscientia. Quæ omnia spiritus sancti consolantis nos sunt testimonia. Ea autem donantur magis uel minus pro diuersa dispositione mentium. Non tamen sunt sine timore suscipienda: nec credendum illis, nisi iuxta fidei & scripturæ regulam.

Postremo docet ecclesia esse diuersa genera, & species peccatorum: nec omnia esse paria: immo quædam solum uenialia, nō excludentia nos a gratia, nec a gloria: alia uero mortalia, charitati contraria, & damnationi æternæ obnoxia. Item esse uirtutes dei dona: quarum actus, atq; opera deo sunt accepta, & eterna remuneratiōe digna, si ex gratia fiant: idq; magis, uel minus. Stella, n. differt a stella in claritate. Item esse dei præcepta, quibus ad necessaria obligamur: consilia, quibus ad meliora excitamur: prohibitiones, quibus retrahimur a malis. De his tamen omnibus quid in speciali ecclesia doceat, in sequentibus, ubi de operandis agemus, tractabitur.

Octaua interrogatio.

Quia

Q Via diximus etiam explicite credenda esse, quæ ecclesia in cultu dei, & Sacramentorum ministerio tenere se publice ostendit: merito queritur: Quæ sint ea, quæ ex usu perpetuo ecclesie explicite nobis credenda sunt. Cui questioni sic respondebit ecclesiastica doctrina: studiosus.

Responsio.

Q Væ ex ecclesie perpetuo usu constat credenda esse, sunt sequentia. Primum, deum publicis orationibus uocibusq; laudandum, honorandum, & inuocandum: & esse hunc cultū deo gratum: atq; huic muneri explendo deputandos esse ministros, a cæteris sæcularibus negociis & commerciis (quo ad fieri possit) segregatos. Horas item & tempora constituenda, huic exercitio publice obeundo in ecclesia: & tamen alioqui uti le esse fidelibus priuatim his exerceri.

Secundum, deum etiam colendum sacrificio missæ, oblationeq; corporis domini pro uiuis & defunctis in locis, uasis, uestibus ad id sacris: cui conuenientissime orationes & doctrinæ preparatoriæ, ac aliæ ceremoniæ additæ sunt. Item usum huius sacramenti sub utraq; specie non esse omnibus necessarium, sed populo dispensandum modo ab ecclesia statuto: quæ tamen necessarium in eius consecratione iudicat, ut sub utraq; specie & consecretur & offeratur, & sumatur a consecrante.

Tertium, in ecclesia fuisse semper diuersa ministeria, diuersos gradus, & ordines: qui non nisi autoritate ecclesie & Sacramentis, aut modis, quibus ipsa consueuit, haberi, dari, aut recipi possunt. Item clericis initiatis sacris ordinibus, deputatis uidelicet ad maiora ministeria, semper indictum cœlibatum ex apostolorum doctrina, tanquam actibus ordinum huiusmodi ualde conuenientem, & consonum, quamuis non semper eodem tenore obseruatum.

Quartum, Sacramentorum usum, & dispensationem, missamq;

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

samq; recte & dei cultui conuenienter in ecclesia latina latinis uerbis compleri: quemadmodum ecclesia Romana, illiq; coniunctæ semper fecerunt in sola matrimonii contractione uulgari usq; sermone.

Quintum, deum conuenientissime coli, ieiuniis, abstinentia a cibis, & ab aliis delectabilibus: atq; ea indicendi esse in ecclesia potestatem. Item etiam uota promissaq; perpetua, castitatis præcipue, paupertatis, & strictioris obedientiæ, cultus esse deo gratissimos, & hominibus multum prodesse: eaq; matrimonio, diuitiis, communiq; obedientiæ præferenda esse, ac conseruanda orationibus, uigiliis, cæterisq; id genus, quibus gratiam dei conciliamus nobis.

Sextum, satisfactiones pro culpis post baptismum commissis, necessarias esse etiam remissis ipsis culpis. Item purgatorium post hanc uitam manere, in quo satisfactiones complentur. Item suffragia elemosynarum, & piorum operum prodesse iis, pro quibus fiunt, etiam defunctis, ad satisfactionem complendam: modo sint in gratia. Item potestatem esse in ecclesia iustus decausis indulgentias atq; remissiones huius satisfactionis debita concedendi, & suffragia etiam communicandi defunctis.

Septimum, confessionem peccatorum mortalium post baptismum admissorum integram faciendam esse sacerdoti: sine qua atq; sacerdotali absolutione, uel in uoto, non remittuntur peccata. Fieri uero actu debet tempore, quo ecclesia præcipit: atq; ad eam faciendam præmitti conscientiæ examinatio cum gemitu & dolore.

Octauum credendum, deum etiam sanctorum inuocationibus atq; laudibus honorari, & coli: atq; ipsi deo sanctisq; gratas esse litanias, orationes, & alios cultus: qui adoratione præcipue crucis, imaginumq; & reliquiarum ipsorum, peregrinationibus, Luminaribus, thure, cæterisq; quibus ecclesia utitur, fiunt.

Hæc

LIBER PRIMVS.

13

Hæc omnia ipso opere ecclesia semper tenuit: in qua certo constat nõ ex scripturis modo, sed ex sepulchris etiã, antiquis institutionibus, & foundationibus semper fuisse illa seruata. Quare nullus de his dubitare potest, nisi simul de omnium orthodoxorum patrum, & antiquorum conciliorum, ac ideo de totius ecclesiæ doctrina dubitet.

Nona interrogatio.

DE his nunc postremo, quæ tertio loco eorum, quæ explicite credenda sunt, collocauimus, merito inquirimus a Catholicis: Quæ sint illa, quæ ecclesia contra diuersas hæreses explicauit: & quomodo se debeat habere christianus ad ea, quæ cum fidei sint, non tamen ab ecclesia sunt explicata, aut necit ea explicata esse. Cui interrogati his maxime temporibus necessaria, in quibus de fidei rebus tanta controuersia est, respondebit Catholicus, magna id attentione considerans.

Responsio.

Multa quidem sunt diuersis locis & temporibus, propter diuersas hæreses ab ecclesia explicata: quæ tamen omnia non necesse est ab omnibus sciri. Nunc uero nostris temporibus statim fere ab exortis recentiorum erroribus, ecclesia primum contra Ioannem Huf, & Wiclef: deinde contra Lutherum & sequaces explicauit ea præcipue, quæ diximus, postquam de fide Sacramentorum cæpimus loqui: quæ satis erit catholico scire, & ab eis uel tantillum recedentem, alienum ab ecclesia putare: ac, quantum uis ouiculæ pellè præ se ferat, lupi rapacem & falsum prophetam credere. Circa alia tamen, quæ aut non explicata, aut non nota sunt, satis erit catholico, pio, atque simplici, ut sit paratus credere & tenere, quod ecclesia tenet & credit: cum id sibi fuerit explicatum. Vnde cum primum noui aliquid audit circa fidem, si quidem sit contrarium iis, quæ

D

diximus

Math. 7

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

diximus ecclesiam tenere, & iis, in quibus nutriti sumus in ecclesia, tenetur illi fidem abnegare, semper credens hanc uniuersalem ecclesiae consuetudinem, magistram esse fidei: ueluti si quis dicat, tollendas imagines, crucem non adorandam: aut incipiat irridere aquam benedictam, aut luminarium usum. Cum uero id non est contra iam recepta, & quibus a proavis instituti sumus, nouum tamen: debet Catholicum serpentina illa prudentia utens, nec negare fidem, nec facile praestare: sed expectare testimonium fide dignorum doctorum & pastorum: quos scit manifeste in ueteri ecclesiae more & unione manere: a quibus cognoscat, quid ecclesia declarauit circa illud: recordatus semper illius, cuius Paulus Corinthios admonet: Ob-

1. Cor. 12

Ephr. 4.

Heb. 13.

Psal. 24.

secro uos (inquiens) per nomen domini Iesu, ut id ipsum dicatis omnes: & non sint in uobis schismata, sitis autem sinceri in eodem sensu, & in eadem scientia. Nam & ideo in ecclesia dicitur datus esse pastor, & doctor: ut iam non simus paruuli fluctantes, & circumferamur omni uento doctrinae in nequicia hominum, & astutia ad circumuentionem erroris. Unde graui periculo se exponunt his temporibus simplices, praebentes aures dogmatibus nouis. Nec id sine peccato fieri potest: quod consummata iam haeresis est, atque schisma, cum eis auditis ceperit quis de receptis iam aperte dubitare. Claudamus hoc caput, quod aliquanto se latius, quam putabamus, effudit, exhortatione illa sana Apostoli Pauli: doctrinis uariis & peregrinis nolite abduci. Optimum est gratia stabilire cor, & certe ipsa sola est, quae nos potest in fide saluare: quam semper implorantes dicamus: Dirige me in ueritate tua: & doce me, quia tu es deus saluator meus.

CAPVT TERTIVM DE SPE, DE

fiderijs, & oratione Christianis.

Tria

LIBER PRIMVS.

14

TRia sunt, testante Paulo, quae nos in hac uita ad futuram beatamque deducunt & comitantur, fides uidelicet, spes, & charitas. Ex quibus licet maior sit charitas: fidei tamen succedit spes: idque ordine quodam generationis. Sicut enim primum omnium est actus fidei, cognitio scilicet diuinorum: ita eam sequitur motus spei: quo uoluntas deum se posse consequi fedit. Postremo peruenitur ad charitatem, qua deus amatur, ut pater, & suae nos gloriae participes faciens. Merito igitur nunc de spe instruendus est catholicus & pius Christianus: quod, ut superius de fide, aptis inquisitionibus ac responsonibus est iam nunc faciendum.

1. Co. 13

Prima interrogatio.

Primum ergo quaeritur, quid sit spes: & unde in nobis: & ad quod opus, seu ad quem finem necessaria. Quibus omnibus, recte instructus fidelis, sic respondebit.

Responso quid sit spes.

SPes est quaedam uoluntatis humana: a spiritu sancto confirmatio & roboratio: qua non obstante propriae fragilitatis cognitione, & ualidissima impugnatione demonum, neque obstantibus peccatis, periculis, & impedimentis saeculi, felicitatem aeternam, caeteraque ad eam necessaria, bona scilicet omnem excedentia creaturae cognitione, consecuturam se fedit, dei inexcogitabili bonitati innixa: atque ita fedit, ut non quasi nutans & incerta langueat, ac torpeat: sed magna alacritate & certitudine ea desideret, pro eis cuncta bona & uitam etiam ipsam promptissime paruipendens. Haec sunt profecto mira spei opera omni Christiano cognoscenda: propter quae Paulus clamat: Spe enim saluati sumus. Authorem uero eius & finem Petrus apostolus ostendit, dicens: Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam

Roma. 8.

1. Pet. 13

D ii diam

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

diam suam magnam, regenerauit nos in spem uiuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hereditatem incorruptibilem, incontaminatam, & immarcescibilem, conseruatam in caelis. Quas duas apostolorum sententias qui pie cogitauerit, magnam proculdubio dulcedinem spei sentiet.

Secunda interrogatio.

DEinde iam quae sint ea, quae sperare nobis licet, iuste quaeritur. Cui quaestioni sic respondebit Christi discipulus.

Responsio de sperandis in uniuersali.

Speranda sunt nobis omnia ea, quae uoluntas nostra & naturalis ratione, & illustrata lumine fidei desiderare iuste dignescit potest: ita nobis promittente Christo: si manseritis in me, & uerba mea in uobis manserint, quodcumque uolueritis, petetis: & fiet uobis. Fiet (inquit) quodcumque petieritis manentes in me, hoc est sequentes exempla doctrinae meae.

Tertia interrogatio.

Quae sint autem haec, quae desiderari possunt, & quo ordine, merito iam inquirimus. Cui inquisitioni respondebit fidelis.

Responsio de sperandis in speciali.

Desiderare quidem recte & ordinate possumus ea sola, quae Christus dominus docuit nos in oratione dominica a deo petere: atque eo ordine, quo nos ipse docuit. Est enim oratio illa non solum forma orandi, sed instructio etiam perfectissima omnium affectuum nostrorum. Sunt autem omnia haec quatuor ibi posita hoc ordine.

Primum, dei gloria atque reuerentia: ut nos ipsi, omnesque deum glorificent, cognoscant, & praecunctis eum solum colant.

LIBER PRIMVS.

15

sant, atque ei seruiant. Et hoc est, quod dicimus: Sanctificetur nomen tuum. Nascitur enim desiderium ab amore. Primum autem, & maxime omnium amandus est deus, uti summum bonum, finisque creaturae totius. Unde consequens est, ut primum omnium gloria eius desideretur. Nec enim illi in se aliquid desiderari potest, quod ei desit. Hoc ergo tantum restat desiderandum, ut omnes homines eum ament, & timeant: sicuti ipse Christus summe hoc desiderauit: Ego (dicens patri) te clarificauit super terram: annunciaui nomen tuum hominibus.

1040, 174

Secundum est, ut illius beatitudinis & gloriae simus participes. Hoc autem ex charitate statim post primum nascitur. Mox enim, ut deum in se ipso diligimus, nos in ipso amare debemus: quod est ultimum summumque creaturae rationalis bonum, & finis. Et hoc est quod oramus: Adueniat regnum tuum.

Tertium uero est id, quod nos directe ad deum dirigit, dignosque eius gratia & beatitudine facit: merita uidelicet, bonaque opera: quae in dei uoluntate adimplenda consistunt: quaeque ut faciamus, nobis per gratiam datur a deo. Ideoque dicimus: Fiat uoluntas tua, sicut in caelo, & in terra. Habent enim haec tria perfectissime beati: Suntque haec omnia in caelis: glorificatur semper deus ab illis, conregnant cum eo, suntque illius uoluntati semper conformes. Quod nos hic pro modulo nostro desiderare debemus: sed magis tamen ipsam beatitudinem. Meritoque illa tria sunt hac clausula conclusa, sicut in caelo, & in terra. Nam quae iam desideranda restant, solum in terra hac & exilio sunt necessaria.

Quartum, quod desiderari postremo potest post omnia supra dicta, est quidquid nos ad merita, bonaque opera adiuuat, atque ad ea quodammodo nobis ministrat. Sunt uero haec in primis spiritalia: sed exteriora adiutoria: quae nobis sunt a Christo relicta: quibus interiorum largiretur gratiam: Sacramenta scilicet: inter quae potissimum est Eucharistiae: cuius fructum

D. iii. petimus.

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Luc. 11. petimus, dicentes: Panem nostrum quotidianum da nobis ho-
Math. 6 die: quem alius Euangelista uocauit panem superbstantialem. In quo etiam postulamus cætera auxilia, & sacramenta gratiæ. Sunt præterea ipsa dei uerba, atq; doctrina euangelica, magna animæ confortatio, & cibus præcipuus: quæ hoc etiã uerbo petimus: scientes nõ posse nobis, nisi dei gratia, uti necessaria sunt, ea contingere. Deniq; temporalia quoq; ipsa bona, quibus in hac uita sustentamur, adiumenta sunt, cum moderata ac proportionata nostris, nostrorumq; necessitatibus possidentur: quæ petimus, dicentes: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Porro in uictu illa omnia temporalia intelligimus, ad quæ uel ipse uictus ordinatur, uel quæ ad ipsum sunt necessaria: qualia sunt, corporis salus, uita, cæteraq; ad id pertinentia, ut honor, dominium, excellentia, aliq; id genus, quæ possunt licite haberi, & ob bonum finem desiderari, sancteq; administrari. Hæc quatuor nobis a deo sunt promissa in hac ipsa oratione: cum ea a se petenda nobis proposuerit. Quare sunt ab eo merito speranda.

Quarta interrogatio,

PRæterea adhuc inquirimus, docuerit ne nos dominus quæ fugere, atque horrere debeamus, mala: & quo ordine: cui inquisitioni sic erit respondendum.

Responsio,

DOcuit nos Christus dominus, quæ debeamus nolle & fugere ordinatissime: sicut & quæ desiderare debemus: atq; etiam liberationem, euasioneq; ab eis, cum inciderint, a deo petere & sperare. Ea autem sunt tria: primum dei offensæ & peccata: quæ maxime, & plusquam mala horrenda: omnia, sunt nobis fugienda: quoniam sunt opposita tum dei gloriæ: quæ, quantum ex ipso peccato est, obscuratur per illud:

LIBER PRIMVS.

16

lud: tum foelicitati nostræ: a qua nos excludit: ac deniq; obedientiæ præceptisq; diuinis: quæ transgreditur. Illius ergo tanti mali remissionem summe desiderare, & a deo petere ac sperare nos docet. Et hoc est quod dicim;: Et dimitte nobis debita nostra. Addit tamen legem conditionemque, quæ ea remissio est nobis speranda, subiiciens: sicut & nos dimittimus debitorib; nostris.

Secundum nobis fugendũ tentationes sunt, laqueiq;, & incitamenta: quibus a diabolo maliciæ nostræ, & lenociniis sæculi allicimur ad peccandum: quæ euadere sola dei gratia nos posse certi esse debemus: atq; ab eo solo hoc sperare, ac petere: ne succumbamus, & ne ultra uires tentemur: quod petimus his uerbis: & ne nos inducas in tentationem. Sunt autem hæc post peccata maxime fugienda, tanq; quæ ad ipsa peccata nos ducant.

Tertium fugendum, aduersa & calamitates uitæ huius sunt: quæ & fragilitas naturæ nostræ refugit. Ac solent ea quandoq; a deo, uel in satisfactione, uel in exercitiũ uirtutũ immitti. Possumus tamen & hæc post omnia supradicta fugere, atq; a deo petere, ut ab eis eruamur: uel patientia nobis consolationeq; spiritali donata, ne eis deiiciamur: uel, si ita iudicauerit summa ipsius sapientia, ab eis nos liberans, ut uel omnino non eueniant: uel, si euenierint, non diutius permaneant. Quod significamus ultimo uerbo: Sed libera nos a malo.

Quinta interrogatio,

Hæc uero tanta, tamq; non solum supra, sed quandoq; etiã contra merita nostra, quæ speramus, iustum est cognoscere, quomodo speremus, quæ ueritate. Ideo merito quærendum a fidei, dicente hæc omnia se sperare: cui hæc spes innitatur fundamento? & quæ sit causa, quare speret? cui interrogatiõni sic respondendum erit.

Responsio de fundamento, quo nititur spes.

Innititur

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Mat. 19. Innititur spes Christiana primū diuinā potestati, & bonitati immensae, ac gratiae. Potentia namq̄ dei summa existit. Vnde discipulis quarentibus, Quis poterit saluus fieri? respondet Christus: apud homines impossibile est: deo autem omnia sunt possibilis. Bonitas etiam eiusdem infinita est. Quare dicitur deus, Benignus, & misericors, patiens, & multae misericordiae, & praestabilis super malicia.

1. Iod. 2. Tum innititur spes nostra amplissimis meritis Iesu Christi; qui nobis omnia bona apud deum sua obedientia promeruit, & pro omnibus peccatis satisfecit. Itaq̄ si quis (ait Ioannes) peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non solum pro nostris, sed etiam pro totius mundi.

Ioan. 16
Luc. 11 Tum etiam innititur promissionibus maximis, certissimisq̄ saluatoris nostri. Nam si quid (inquit Christus) petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Et rursum: omnis, qui petit, accipit &c. Quorum testimoniorum scriptura est plena.

Mat. 18. Et postremo innititur fraternitatiq̄ ecclesiae, & auxilio intercessioniq̄ bonorum. Ait enim Christus dominus: Si duo ex uobis consenserint super terram de omni re, quaecūq̄ petierint, fiet illis a patre meo, qui in caelis est. Vbi enim sunt duo uel tres congregati in nomine meo: ibi sum in medio eorum. Quo fit, ut nemo oret, tanquam singularis & solus, sed tanquam membrum ecclesiae: membrum (inquam) huius corporis; cuius sunt sancti omnes, etiam membra. Vnde in hac oratione quilibet orans, deum patrem nostrum uocat, non meum: Et dicit, da nobis: & dimitte nobis: & ne nos inducas; ea omnia non sibi soli, sed omnibus fratribus petens.

Sexta interrogatio.

NE uero haec tam inconcussis fundamentis innixa spes, incipiat ociosa esse, atque in praesumptionem labatur, est postremo

LIBER PRIMVS.

postremo quarendum: Quae sint media: quibus spes utitur ad consequenda ea, quae sperat. Cui etiam inquisitioni sic respondendum est.

Responsio de mediis, quibus utitur spes.

VTitur spes primum quidē oratione: qua a deo in primis conatur consequi auxilium, manūq̄ ad ea, quae facere suis uiribus non potest: ut peccatorum panitere, & in bonis perseverare. Itaq̄ Ioannes: fiduciam (inquit) habemus ad deum: & quidquid petierimus, accipiemus ab eo. *1. Iod. 5*

Deinde utitur spes bonis operibus, atq̄ meritis, gratia dei cooperante, productis. Vnde reposita (ait Paulus) est mihi corona iustitiae: quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. *1. Tim. 4*

Utitur deniq̄ conatibus etiam dispositionibusq̄ ad gratiam, charitatem, ceteras uirtutes, atq̄ ad earum augmentum. Quod fit: cum lectione, aut admonitione alterius, aut propria etiā consideratione, ad dolorem peccati, uel ad amorem dei, uel ad profectum in illis aliquis se excitat. Quare inquit beatus Ioannes: omnis qui habet hanc spem, sanctificat se, sicut & ille sanctus est. Verū, cum haec omnia fecerit uere sperans, clamat: seruus inutilis sum: quod debui facere, feci: & non intres in iudicium cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Neq̄ uero haec dicit, dubitans de bonorum operum ualore: sed sciens se in multis etiam offendere. Vnde ait: In te domine speraui: non in me: non in homine. In iustitia tua libera me: non in meis meritis: non in meis conatibus. Maledictus enim homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. Et benedictus uir, qui confidit in domino: & erit dominus fiducia eius. *Luc. 17*
Psal. 142
Psal. 39
70.
Hier. 17

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ
CAPVT QVARTVM DE CHARITA-
te, cæterisq; uirtutibus, & præceptis diuinis.

SVnt postremo diuina præcepta nobis diligentissime cogi-
tanda, & intelligēda. Debent enim hæc totius uitæ nostræ
regula atq; directio, & uera lux esse. Præceptum enim domini
(ut ait Psaltes) lucidum, illuminans oculos; & alibi: lucerna pe-
dibus meis uerbum tuum, & lumen semitis meis. Omnia igitur
opera nostra sunt diuinis præceptis dirigenda: uniuersumq;
tempus est in eis ponendum, atq; illis ueluti regulæ cuidam
coaptandum & commensurandum; uitæque nostra in eis tan-
quam in cardine, uerti debet. De illis enim sic ipse deus loqui-
tur: Eruntq; uerba, quæ ego præcipio tibi, in corde tuo, & nar-
rabis ea filiis tuis; & meditaberis, sedens in domo tua, & ambu-
lans in itinere, & dormiens, atq; consurgens. Et ligabis ea, quasi
signum in manu tua; eruntq; & mouebuntur ante oculos tuos; scribesq;
ea in limine, & in ostiis domus tuæ. Vt ergo illa conue-
nienter tradamus, & uel ex parte aliqua aperiamus humilibus
Christianis, conuenientibus (ut proposuimus) inquisitionibus
est procedendum.

Prima interrogatio de præceptis in communi.

Primum ergo a fideli, promptoque domini seruo inquiri
potest, quæ sint dei præcepta, & quot; cui inquisitioni bene
instructus, sic respondeat.

Responsio.

SVnt quidem decem decalogi præcepta a deo populo Israel
in monte Sinai promulgata, atque in scripta lapideis
tabulis, ac rursum a Christo domino in euangelio confirmata;
cum iuueni quærenti quomodo saluus fieri posset: respondit: si
uis ad uitã ingredi, serua mandata; quorum statim meminit, in-
quens:

Psal. 118.

Psal. 118.

Deut. 3.

Exo. 20.

Mat. 23.

LIBER PRIMVS.

18

quiens: Non occides, &c. Verum præter hæc decem, sunt etiam
alia plura, tum scripto, tum ipsius naturalis luminis instinctu a
deo nobis tradita: quibus & uirtutes omnes exercendæ suis tem-
poribus, & uicia omnia semper uitanda præcipiuntur. Possunt
uero omnia ea præcepta ad tria genera reduci. Sunt enim quæ-
dam priora decem præceptis; alia posteriora illis, atque ea ien-
tentia; alia media amborum: qualia sunt ipsa decalogi præ-
cepta; quæ ideo sunt præcipue a deo, populo proposita; quoniã
tanquam media, in se ipsis continent, & quodammodo conclu-
dunt reliqua.

Secunda interrogatio de præceptis prio-
ribus decalogo.

DE singulis igitur his generibus præceptorũ consequen-
ter querendũ est. Primum itaq; quæ sint priora decalogo
inquirimus: cui interrogationi sic est respondendum.

Responsio de duobus præceptis charitatis.

Duo sunt præcepta specialia, priora decalogo, in lege po-
sita, & a Christo domino in euangelio sæpius etiam repe-
tita: Quorum primum est: diliges dominũ deum tuũ ex toto cor-
de tuo, & ex tota anima tua, & ex omni mente tua, & ex omnib;
uiribus tuis, & ex omni uirtute tua, & ex fortitudine tua. Hæc
enim omnia uerba inueniunt posita in diuersis locis scripturæ.
Secundũ uero est: Diliges proximũ tuũ, sicut te ipsum. Atq; ita
dicit dñs apud Math: hoc est maximũ, & primum mandatum:
Diliges dominum deum tuum, &c. Secundum autem huic simi-
le est: & proximũ, sicut te ipsum. Et addidit: In his duobus man-
datis uniuersa lex pendet, & prophete. Hæc certe sunt præcepta
charitatis. Tenemur enim deũ supra omnia diligere: quod illa
uerba, ex toto corde tuo &c. significant: deum, in quã, diligere te
nemur, uti liberali simũ sui ipsius, foelicitatisq; eterne largitorẽ
B ii deinde

Deut. 6.

Mat. 23

Mat. 22

Luc. 10

deinde nos ipsos iuxta animam, hoc est, animis nostris habe beatitudinem, & ad eam necessaria uelle primum, maximeq; & præ aliis omnibus: tertio gradu proximos nostros secundum animam: ut post animæ nostræ salutem supra alia omnia proximorum animis, quæ nostris, cupiamus. Quarto gradu nostra, & proximorum corpora sunt amanda, uti animæ organa & instrumenta aptissima, gloriæq; animarum consortia. Suntq; hæc duo mandata præcipua: quonia de amore, primo uoluntatis opere, & ex quo alia emanant, dantur: quibus impletis, omnia alia implentur: Paulo dicente: omnis lex in uno sermone impletur: diliges proximum tuum, sicut te ipsum.

Gal. 3.

Tertia interrogatio de prioribus præcepto charitatis, *170*

Nunc uero de transgressione, & impletionem eorum est agendum, quantum expedit omnes scire. Quæritur ergo rursum, quomodo primum præceptum de dilectione dei contingit transgredi: cui sic fati fiet disquisitioni.

Responsio.

In uniuersum quidem per omnia lethalia, atq; graua peccata, præceptum hoc dilectionis dei transgredimur. Sunt enim omnia peccata contra hanc. Sed sunt tamen quædam speciales, & soli charitati contrariæ transgressiones: per quas quatuor modis contra præceptum dilectionis dei peccatur.

Primum per nimium aliarum rerum amorem: cum aliquid uel plusquam deus, uel quantum deus, amatur a nobis: ut uita, honor, pecunia, filius, uxor. Tenemur enim sic semper uiuere, ut dei amor præponderet, atq; præminet cunctis aliis, quæ amantur: ita dicente Christo in euangelio: Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. Atque pari ratione posset dicere: qui amat æque ut me: quod alibi dicitur

Mat. 10.

si quis

si quis uenit ad me, & non odit patrem, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc & animam suam, non potest meus esse discipulus. Odit (ait) mei respectu, atque comparatione, & quatenus mihi sunt illa contraria.

Luc. 14:

Tum per odium dei, primum maximumq; peccatum, damnatorumq; proprium: in quod desperantes, atque nimium peccatis assueti quandoq; deueniunt: iuxta illud euangelii: Viderit, & oderunt me, & patrem meum. Apprehendentes enim desi, ut contrarium, prohibentem que, atq; punientem suos prauos affectus, oderunt, detestantur, nollentq; esse.

1047. 1 59

Tum per acidiã huic proximam, tædium scilicet atque tristitiam, torporemq; quo spiritalia fastidiuntur, & (quod grauius est) quo diuina ipsa ita displicent, atq; amara sunt, ut tristemur de illis: quod uocant sancti acidiã, fastidium, mentis nauſeam, atq; abominationem: qua præ infirmitate, gustusq; deprauatione, diuina deusq; ipse incipiunt displicere. Est etiam hoc, cum pleno consensu rationis committitur, grauiſſimum peccatum, & non nisi perditissimorum hominum.

Postremo contra dilectionem dei sunt contemptus dei, atque peccata in spiritum sancti, grauiſſima sane atq; soli desperantium in malis: iuxta illud Salomonis: Impius cum uenerit in profundum malorum, contemnit. Nascuntur autẽ hæc peccata ex nimia assuetudine peccandi: ex qua fit homini connaturale peccare. Sunt uero hæc: primum, cum quis peccat tantum, ut faciat contra dei præcepta: quoniam hoc illi solum est grauum, quia peccatum est. Amat enim animus sic dispositus non subiicit: iuxta illud Hieremie: dixisti: non seruiam. Deinde cum aliquis animi in peccatis affirmat: ea, per quæ a peccatis retrahitur, fugiens: quales sunt ii, de quibus loquitur Esaias: Populus (inquiens) ad iracundiã prouocans est: filii mendaces: filii nolentes audire legem: qui dicunt uidentibus, nolite uidere: & aspicientibus, nolite aspicere ea, quæ recta sunt: loquimini nobis

Pro. 1 8:

Hier. 2

Esai. 30 2

E iii placentiã;

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

placencia: uidete nobis errores: auferte a me uiam: declinate a me semitá: cesser sanctus I'rael a facie nostra. Hi uidelicet sunt, qui nolunt ea, per quæ a peccatis retrahuntur, audire uel cogitare: sed illis obstinata mente resistunt. Et deniq; cum animo proponit quis a peccato se non recessurum: & cum ueritatem agnitam impugnat, quippe suis affectibus contrariam: & cum gratiæ dei inuidet, doletq; quod increseat. Quæ omnia directe sunt contra charitatem dei.

Quarta interrogatio de secundo præcepto charitatis.

Nunc de secundo præcepto charitatis proximi inquiritur etiá, quomodo illud contingat transgredi: cui quæstioni respondendum iuxta præcedentem quoq; responsionem.

Responsio.

Multa peccata sunt in uniuersum contra proximi dilectionem: qualia sunt, quæ contra præcepta erga proximi fiunt: ut occidere, detrahere, &c. Specialia uero contra hoc præceptum sunt: primū quidem, schisma: cum quis se ab unitate ecclesiæ separat: aut nollens se tanq̃ membrum ueræ ecclesiæ & Christi gerere, uel capiti ecclesiæ & uicario Christi subdi: aut illam uolens destrucere. Hoc peccatum plane est contra charitatem: qua ecclesiam Christi tenemur profequi, maiori certe, quam singularem aliquem Christianum. Tum peccatur contra proximi dilectionem per odium proximi. Tum etiam per inuidiam. Quorum utrunq; lethale peccatum est, cum pleno consensu rationis committitur: ut cum malum proximo uolumus, quia malum est illi: uel de eius bono, quia illi est bonū, uel quia nobis efficitur superior, dolemus. Tum quoq; peccatur contra præceptum de dilectione proximi, per omissionem subuentio- nis, atq; operum misericordiæ & corporalium, & spiritaliū: quæ proximis tenemur in articulo necessitatis impendere, Maxime

uero

LIBER PRIMVS.

20

uero tenemur ad prestanda spiritalia: quæ peccata ipsa (maxima certe mala atq; ultimas hominis miserias) respiciunt. Quorum primum est, peccatorem corrigere, & quantum in nobis est, a peccato abstrahere, iuxta id Euangelii: Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum, Secundum, ignoscere, cum in nos peccat. Tertium, sustinere, cum est grauis. Quartū, orare etiá pro eo, iuxta id euangelii: Benefacite iis, qui oderūt uos: Orate pro persequentibus, & calumniantibus uos. Præterea tenemur quoq; contra mala alia animæ, pro ut possumus, & necesse esse uidemus, asserre remedia: ut consolari tristem, in iudicare & docere ignorantem, dubio hærentiq; in agendis, consilio assistere. Quæ septem opera spiritalis misericordiæ nobis distinxerunt patres. Deinde uero obligamur ad corporeas etiam necessitates proximorū pellendas, quantum est in nobis: de quibus & Christus dominus in die iudicii singularem se rationem exacturum dicit: quas & sancti ad septem misericordiæ opera reducerunt, colligentes ex illo euangelii: Esuriui, & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedistis bibere: Hospes eram, & collegistis me: Nudus, & cooperuistis me: infirmus, & in carcere, & uenistis ad me. Vbi duo connumerant sancti patres, captiuorū redemptionem, & infirmorū uisitationem: quibus & addiderunt mortuorum sepulturam: qua Tobiam deo placuisse constat. De his ergo curam singularem habere tenemur. Estq; eorū ommissio, peccatum: idq; graue, cum magna est ipsa ommissio: & quidem lethiferum, cum necessitati proximi desumus. Postremo contra dilectionem proximi peccatur per scandalum: cum quis proximum ad peccatum trahere ex intentione, atq; proposito uult: uel cū aliquid sic facit, ut inde sequatur proximis peccandi occasio, aut peccandi exemplū, atque nihil id curat. Hoc enim est scandalizare fratrem. Ad quod reducitur, cum a bonis operibus quis indebite retrahit proximum.

Quinta.

Mat. 18.

Math. 6.

Mat. 25.

Tob. 22.

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ

Quinta interrogatio de Fidei, & Spei præceptis.

Post hæc duo prima atque præcipua præcepta, sunt ne alia decalogo priora.

Responsio.

Sunt proculdubio duo alia præcepta de duabus aliis virtutibus theologicis, fide & spe: sequunturq; merito *charitatis* præcepta sicut dignitate (est enim maior horum *charitas*, ut inquit Paulus) ita & exercitio atque usu. Nam, ut idem ait: *charitas omnia credit, omnia sperat.* Præceptum autem de fide illud est: *Qui non crediderit, condemnabitur.* De spe uero illud Psal: *Sperate in eo omnis congregatio populi.*

1. Co. 13

Mar. ult.

Psal. 61.

Sexta interrogatio de peccatis contra hæc duo præcepta.

Quomodo ergo hæc præcepta transgrediamur, & quæ sint peccata illis contraria, iuste iam quaeritur.

Responsio.

Fidei quidem præcepto aduersamur, primum per infidelitatem: siue sit hæresis post fidem receptam: siue sit gentilium, aut Iudeorum infidelitas. Hi enim omnes peccatum infidelitatis peccant, post auditum euangelium.

Tum per Apostasiam a fide, seu totius fidei desertionem, atque professionem alterius religionis.

Tum per magnam socordiam negligentiam ue addiscendi, cognoscendi, atq; cogitandi ea, quæ fidei sunt: quæ sane, cum ualde est supina, atq; notabilis, est nonnunq; graue, atque lethale peccatum.

Et deniq; per omissionem confessionis fidei: cum id uel ad dei gloriam, uel ad adificationem proximorū est necessarium.

Corde

LIBER PRIMVS.

21

Corde enim (inquit Paulus) creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Vnde dominus: *Qui constitebitur me* (ait) *coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo.* Multo uero grauius peccatur contra hoc præceptum per negationem fidei, aut confessionem oppositi: quod idem est. Quamuis enim oppositum mente teneatur, ueraque fides in fit cordi: graue tamen atque lethale peccatum hoc est.

Rom. 10

Mat. 10.

Præcepto autem spei aduersamur per duo peccata contraria: scilicet aut per desperationem, cum quis aut peccatis, aut fragilitate propria deterritus, dicit cum Cain: *Maior est iniquitas mea, quam ut ueniam merear: aut per præsumptionem, cum ultra id, quod a deo promissum est, quis sperat: ut ueniam, in peccato persequens, aut foelicitatem sine meritis.*

Gen. 4.

Septima interrogatio de præceptis decalogi in uniuersali.

Iam nunc de præceptis decalogi docendus est Christi discipulus. Quæ ergo, & quare sint hæc decem decalogi præcepta tradita, quaeritur. Cui quaestioni debet sic legis dei studiosus respondere.

Responsio.

Descripto seruari mandauit, decem præcepta iustitiæ tradens: quibus insignia quædam legis naturæ continentur principia: & quibus ad ea recte facienda, quæ communiter in uita occurrunt, instituuntur homines. Per quæ populus memor esse posset aliorum plurimorum præceptorum: quæ postea in lege tradita sunt: quæ nec tam aperta existunt, nec ita communiter eueniunt. Illa igitur sic iuxta sanctorum patrum communem, magisq; receptam distinctionem numerantur.

Exo. 20.

Primum est: Ego sum dominus deus tuus, qui eduxi te de

F terra

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

terra Aegypti, & de domo seruitutis: Non habebis deos alienos coram me: Non facies tibi sculptile, nec omnem similitudinem, quæ in cælo est desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorū, quæ sunt in aquis sub terra: nec adorabis ea, nec coles ea. Ego sum dominus deus tuus, fortis zelotes, uisitans peccatum patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me, & faciens misericordiam in millia iis, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. Quo uerbo magnam suam auctoritatem deus ostendens, idololatricam prohibet, peccatum maxime deo ingratum: atque addidit etiam seuerissimam comminationem, & piissimam promissionem.

Secundum est: Non assumes nomen domini dei tui in uanum. Non enim habebit insontem dominus eum, qui asumpserit nomen dei sui frustra. Quo prohibetur & irreuerentia notabilis in iurando uane per dei nomen: & maxime periurium.

Tertium: Memento, ut diem Sabbathi sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: septimo die Sabbathum domini dei tui est. Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus tuus, & ancilla tua, iumentum tuū, & aduena, qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit deus cæelum & terram, & mare, & omnia, quæ in eis sunt, & requieuit die septimo. Idcirco benedixit deus diei Sabbathi, & sanctificauit eum. Quo præcepto præcipitur, ut homo tempus, ad colendum, atque honorandum deum, & ad debitam ei religionem exhibendā designet. Porro tunc fuit dies Sabbathi in memoriam creationis, & figuram sepulturae Christi deputata. Nunc uero dominica in memoriam resurrectionis & felicitatis, ad quam per Christum perducimur, uersuali traditione ecclesiæ designata est. Refferuntur autem hæc tria præcepta ad deum: quæ prima tabula scripta traduntur: & quibus docemur deo reddere, quod principi atque capiti Reipub: debe-

ture.

LIBER PRIMVS.

22

tur: Primum, ut honor illi debitus, non alteri tradatur per idololatricam: Tum ne nomini memoriaeque eius fiat uilipensio, uel contumelia per periurium. Et denique, ut debitus ei honor cultusque tribuatur. In quibus fundamentum studiosæ uitæ & totius uirtutis, religio nempe, & dei honor, collocatur. Nam remoto per primum præceptum maximo impedimento, idolo latria, & per secundum alio non paruo, irreuerentia, tertio dignus & conueniens dei cultus præcipitur. Quare hæc tria præcepta, omnia, quæ deo debemus, continent. Ad quæ plura alia reducuntur. Sequentia uero uerba sunt secundæ tabulæ: quibus in iis, quæ erga proximos sunt, recte instruiuntur.

Quartum est: Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longeuus super terram: quam dominus deus tuus daturus est tibi. Quo præcepto maximum debitum, primumque, quod homini debetur, exoluere præcipitur: quale parentibus debemus. Quo in loco non solum de cæterorum maiorum honoratione submonemur, sed etiam de aliis omnibus, quæ lege naturæ obligamur proximis impendere.

Quintum: Non occides. Quo homicidium prohibetur, læsio certe maxima personæ ipsius proximi. Vbi & occulte admonemur de cæteris, quæ in personam proximi fiunt.

Sextum: Non mœchaberis. Quo prohibetur adulterium, iniuriæque proximi in personam ipsi maxime coniunctam: qualis est uxor. Vbi & cætera uenerica peccata significantur prohibita.

Septimum: Non furtum facies. Vbi prohibetur læsio proximi in propria substantia, per furtum scilicet, cæteraque iniusta circa contractus, atque commercia.

Octauum: Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Vbi prohibetur iniuria proximi, quæ uerbo fit, maxime contra famam eius.

F ii Nonum:

Nonum: Non concupisces uxorem proximi tui. Vbi sola uoluntate moechari etiam prohibetur.

Decimum: Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non alinum, nec omnia, quæ illius sunt. Vbi ne uoluntate quidem aliena esse auferenda præcipitur. Et sane his duobus præceptis non sola opera peccatorum exteriora damnari, significat etiam consensum solum uoluntatis damnari a deo in cæteris omnibus peccatis.

Sunt autem præcepta hæc, magna diligentia & discenda & cogitanda: atque ea, quæ in singulis latent, excutienda, & attentius intelligenda. Quare & de singulis latius nunc tractandum est.

Octaua interrogatio.

DE primis itaq; tribus, quæ prima tabula diximus contineri, quæritur, quid illis prohibeatur, & quomodo ea transgredi contingat: cui est talis danda responsio.

Responsio.

Primum præceptum transgredimur: Primum per idololatriam: quæ diuersis modis ab exæcatis gentibus committitur. Aut enim creatura aliqua in se: aut in imagine: aut imago tanquam diuinitatis aliquid habens, colitur. Quæ uerbis illius præcepti deus significat: Non habebis (inquiens), deos alienos coram me: & rursum: non facies tibi sculptile, nec adorabis, nec coles. Coluntur autem idola a gentibus, sacrificiis, ludis, & aliis id genus.

Item per diuinatiæ artis usum, aut requisitionem: cum quis incerta, atque maxime ea, quæ ex arbitrio hominum pendunt, studet cognoscere per apertam inuocationem demonis, uel per auguria, uel per somnia, uel per stellas, uel per fortæ, uel per alia eiusmodi. Est enim in his omnibus occulta inuocatio,

tio demonis: atque quodam modo illis attribuitur diuinitas. Hoc enim est soli deo propriū, futura illa, & causam indiffinitā habentia cognoscere. Vnde ait Esaias: quæ uentura sunt annunciate nobis, & dicemus, quia dii estis. Quare dñs de hoc præcepit præceptum specialius: Nō inueniatur in te (inquiens per Moïsem) qui ariolos sciscitetur, aut oberuet somnia, aut auguria. Nec sit maleficus, aut incantator, nec qui pythones consulat, nec diuinos, & quærat a mortuis ueritatem. Omnia enim hæc abominatur dominus: et per Hiere: a signis cæli (inquit) nolite timere, quæ timent gentes. Et Apostolus Paulus seuerissime admonet nos omnes, Galatas reprehendens, ne illis inuitamur. Ait enim: nunc autem cum cognoueritis deum, immo cogniti sitis a deo, quomodo conuertimini ad egenā & infirma elementa, quibus de uo seruite uultis: dies obliuatis, & menses, & tempora, & annos. Timeo uos, ne forte sine causa laborauerim in uobis.

Item per obseruationem usumue aliquorum signorum, siue aliarum rerum ad effectus aliquos: ut ad sanitatem, aut bonum aliud consequendum, aut ad malum uitandum: ad quod non habent uirtutem uel naturalem, uel a deo supra naturam datam: ueluti cum carmina dicuntur: aut breuia collo suspensa gestantur: aut obseruationes alia uana sunt ab iis, qui aliquid inde expectant. Sunt enim hæc omnia uana, habentq; occultam quandam demonis inuocationem: cum fidelis sola oratione, atque spe in deum, naturalibusq; rebus uti debeat, iuxta illud Psal: Beatus uir, cuius est nomen domini spes eius: non respexit in uanitates, & insanias falsas. Sunt porro hæc tria sapius lethalia peccata. Aliquando tamen in hoc tertio peccato, & in secundo bona fides, aut ignorantia, aut aliquid aliud excusant.

Postremo per superstitionem, cultusq; ueri dei excessum: quod fit, cum falsum aliquid in dei cultu assumitur, uel contra-

Esai, 47.

Deu, 18.

Hier, 10.

Gal, 4.

Psal, 39.

rium ecclesiæ definitioni & sensui: ut si quis miracula falsa, aut hæresin doceat, aut prædicet: uel sine uestibus, aut uulgari sermone uelit celebrare, aut aliquid aliud de dei cultu decretorum in ecclesia, transgredi: uel etiam inhonestas, aut uanas cantilenas officio dei adiungat. Hæc quidem omnia ex se grauiasunt & lethalia: licet aliquando possit aliquid excusare. Deinde quoque est in dei cultu excessus: cum aliquid assumitur, uel ad dei gloriam, aut ad mentis nostræ in deum subleuationem, aut ad moderatam carnis macerationem non pertinens: uel præter communem consuetudinem ecclesiæ. Ad quod pertinet, cum festa non recepta celebrantur: aut nouæ missæ, siue ceremoniæ inducuntur. Quæ quamuis non sint ex se peccata lethalia, maxime tamen sunt uitanda: ut scilicet deus iuxta antiquum ecclesiæ ritum colatur. Itaque sunt hæc tria, species superstitio- nis.

Secundo præcepto primum prohibetur irreuerentia in iuramentis: cum quis uel sciens, falsum iurat, siue asserendo, siue promittendo: uel non implet, quod iuramento promiserat: uel aliquid malū & iniustum iurat. Quæ quidem sunt periuria, grauiasq; & lethalia ex se. Vane uero, siue necessitate, ioco, aut quauiis alia leui causa iurare, irreuerentia est non ex se lethalis.

Adiunguntur autem huic præcepto alia, quibus omnis irreuerentia in deum prohibetur: quorum quædam sunt grauiora ipso periurio: alia leuiora. Ea tamen hoc tanq; medio continentur, & includuntur: quorum primum est blasphemia, maximum peccatum & pessimum, damnatorumq; proprium: cum aut uerba indigna de deo, sanctisue, efferuntur affectu ingrato, & quasi detestatione quadam: aut cum operibus ipsis, deo sanctisue honorem detrahimus: ut in conculcatione imaginis, & in similibus.

Secundum est dei tentatio: cum aliquis a deo miracula petit, & præter communem uiam aliquid habere uult sine ulla necessitate,

cessitate, & dei instinctu: uti qui petit sibi reuelari horam mortis, uel uitæ tempus, &c. Estq; de hoc præceptum legis a Christo domino in euangelio adductum. Scribitur enim in lege: *Mat. 4.*
Non tentabis dominum deum tuum, sicut tentasti in loco re-
tationis. Petierant namq; carnes, cum a deo alerentur Manna. *Deut. 6.*
Est autem hæc dei magna irreuerentia, ex se quidem grauis: excusat tamen eam aliquando ignorantia.

Tertium est superbia, uicium proprie, quo contra deum extollitur homo: cum uel a se aut suis meritis gloriatur aliquid se habere, illoq; ut proprio, inflatur: uel cum super ea, quæ habet, extollitur: uel ceteros despicit. Hæc enim omnia præferunt magnam dei irreuerentiam. Vnde scriptum est: Deus superbis resistit: & in Psal: superbi inique agebant usq; quæq; id est, ualde admodum.

Iacob. 4.
1. Pet. 5.
Psal. 118

Quartum deniq; est sacrilegium, uel irreuerentia illata rebus sacris, diuinisq; cultui deputatis: cuius multæ sunt species: quarum prima est, cum personæ deo sacratæ contemnantur, aut irridentur, aut percutiuntur: Secunda, cum in ecclesiis ipsis locisq; sacris indigna tractantur, aut sunt prohibita in eis: ut si quis negociationes exerceat, immunitatē uiolet, in honesta faciat, aut loquaf. Tertia, cū Sacramenta indigne tractantur, aut sumuntur: aut cum ad illicita quis eis utitur: ut si quis nō integre confiteretur, aut contaminatus peccato reciperet corpus domini, &c. Quarta, cum ipsa uerba dei, uel scriptura sacra peruertuntur, aut corrumpuntur, aut trahuntur ad inhonestam, uel uana. Quinta, cum irreuerenter tractantur res aliæ sacræ: ut uestes ecclesiæ, uasa, aut alia ornamenta. Sexta ponitur etiam inter has species sacrilegii, fractio uoti, usus ue hominis dedicati ad contraria illis, quæ deo se offerens promittit: qualis est inhonestas profitentis calibatum, &c. Septima species

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

species sacrilegii est simonia: cum spiritalia, aut eis annexa dan-
tur non gratis, ut a Christo domino præceptum est. Octaua
deniq; est ecclesiasticæ potestatis, uel poenæ contemptus, aut
transgressio præcepti, uel excommunicationis. Quod sane gra-
ue sacrilegium est. Verum in his omnibus multa sunt grauiora
lethaliaq; ex se: alia uero non adeo: quæ sic percurrisse satis
sit.

Tertio præcepto directe quidem & primum, quatenus est
id legis naturæ, & nunc lege gratiæ confirmatum est, præcipi-
tur homini aliquando deo uaccare, deum colere, atque per
actus religionis ei placere. Nam licet omnia in laudem, & glo-
riam dei dirigere possimus: actus tamen, quibus præcipue co-
luntur, hic præcipiuntur. Sunt autem hi actus: Primus deuotio,
atq; promptitudo ad se deo exhibendum: quæ meditatione be-
neficiorum dei, atque bonitatis ipsius, & cogitatione proprio-
rum peccatorum excitatur. Quod significatur illo Psalmo:
Psal. 99. Iubilate deo omnis terra: Seruite domino in letitia. Et idẽ etiam
Psal. 94. sonat totus ille Psalmus: Venite, exultemus domino: iubilemus
deo salutari nostro. Secundus est oratio: quam Christus præ-
cipit: Oportet (inquiens) semper orare, & non deficere. De qua
& Paulus: uolo (ait) uiros orare in omni loco, leuantes puras
1. *Tim. 2.* manus, Per quos duos actus cordis, obsequia & cultus deo of-
ferimus. Tenemurq; præstare illos propter necessitatem con-
sequendæ salutis: quæ maxime est promissa orationi. Nam quic-
quid (ait dominus) orantes petitis, credite, quia accipietis, &
1. *Mar. 11.* euenient uobis. Ad hanc uero orationem requiritur deuotio
Psal. 36. iuxta illud Psal: Delectare in domino: & dabit tibi petitiones
cordis tui. De quo debet salutis suæ cupidus diligenter querere
a quo instruat, & docti ac deuoti magistri sequi consilia.
Actus autem religionis exteriores sunt etiam duo: quorum est
Primus adoratio, corporalisq; in dei reuerentiam inclinatio.
De qua sæpe legitur in sacra scriptura: Vt in illo euangelii: pro-
cidentes

LIBER PRIMVS.

25

cidentes adorauerunt Magi Christum. Et in Psal: Venite ado-
remus, & procidamus ante deum. Secundus est sacrificii, ali-
cuius ue rei exterioris oblatio facta deo in protestationem il-
lius excellentiæ, aut beneficiorum, &c. De quo Psaltes: Afferte
(ait) domino filii dei: afferte domino filios arietum. Quæ qui-
dem nunc in sacrificio altaris maxime fiunt. Est præterea uo-
tum oblatio quædam rei promissa, simpliciterg; actus religio-
nis: ut & eius adimpletio: quemadmodum iuramentum est dei
infallibilis ueritatis confessio. Item uocalis laus, & cantica ob-
latio quædam sunt: de qua David: Psallite (inquit) deo nostro,
Psalite: & rursum: Vouete, & reddite domino deo uestro om-
nes, qui in circuitu eius affertis munera. Huc etiam pertinet
oblatio primitiarum, & aliorum, quæ ad sustentationem mini-
strorum dantur: ut sunt decime: quæ præstare tenetur quis, uel
propter necessitatem ministrorum, uel propter ecclesiæ statu-
tum, uel propter consuetudinem. Est autem in omissione ho-
rum aliquando graue peccatû. Deinde quoq; ex ecclesiæ statu-
to & consuetudine tenemur iuxta hoc præceptum deum san-
ctosq; reuereri actibus illis, temporibus, atq; modis, quibus eccle-
sia instituit. Contra quod peccatur: cû diebus festis ea, quæ
præcepta sunt, omittuntur: ut auditio missæ: aut cum ieiunia
uigiliis festorû indicta, aut ciborum delectus, quem ecclesia ex
apostolorum, Christiq; traditione sanctissime constituit, aut
confessio peccatorû, aut communio in Paschate, aut satisfactio
a iudice spiritali in confessione imposita, aut alia id genus ne-
gliguntur. In quib; omnibus sunt graues omissiones. Deniq;
circa ipsa etiam diuina officia, quæ ex præcepto uel audiri, uel
dici debent, ob mentis diuagationem separationemq; a debita
attentione peccatur tanto magis, quanto illa fuerit maior, aut
magis uoluntaria.

Nona interrogatio.

G iam

Am quaramus, quae nobis quarto præcepto præcipiantur a deo, & quare: & quae peccata illi sint opposita?

Responsio.

CUm præcedentia præcepta nos satis instruxerint quomodo nos habere debemus erga deum colendum, conuenienti ordine, hoc quarto præcepto præcipiuntur nobis ea, per quae nos recte geramus erga parentes, qui post deum sunt nostri principium, & quibus post deum tenemur maxime obsequium præstare. Sunt autem ea actus pietatis, uirtutis scilicet: quam Philosophi posuerunt in parentes, patriamque colendo. Sunt uero ii actus, honorare, obedire, & subuenire parentibus. Quibus annectuntur quoque opera, quae consanguineis tenemur exhibere: quale primum est, ut pater filium, dirigat, instruat, & nutriat. Debent enim parentes thesaurizare filiis. In quibus domestici etiam intelliguntur. Minoribus enim tenemur nos gerere, ut patres: Superioribus, ut filii. Vnde Paulus ait: Qui suorum maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Est itaque commissio eorum peccatum, graue magis minus uel pro quantitate ipsius. Sed longe tamen est grauius commissio contrariorum: qualis est iniuria in patrem uerbo, aut opere, uel quodcumque aliud nocumentum. Quae peccata hic maxime intelliguntur prohibita.

Similiratione præcipiuntur hic etiam uirtutes pietati affines, eamque ordine quodam sequentes. Quartum prima est obseruatio: quam iis, qui in dignitate sunt, cultum honoremque exhibemus. Tenemur enim illi idis facere post parentes. Et sunt certe ii quodam modo parentes, Paulus ergo sic nos admonet: reddite omnibus debita: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Quare commissio eius est peccatum: sed multo magis eius contrarium. Secunda est obedientia: qua superioribus omnibus obedi-
mus. Nam de ea: obedite (ait Paulus) præpositis uestris, & subiacete eis. Est autem huius commissio peccatum graue, cum homines grauius præcepta, atque in rebus grauibus transgrediuntur. Ter-

1. Co. 12

1. Tim. 5

Rom. 13

Eccl. 13

tia est gratia, siue gratitudo: qua beneficis tenemur nos gratos exhibere affectu, uerbo, atque opere, cum opus fuerit. Atque est etiam huius commissio peccatum: sed multo magis, cum contrarium sit: quod Paulus statim post inobedientiam maiorum ponit: Parentibus (inquiens) non obediētes, ingratos.

Decima interrogatio.

Quarendum nunc est, quid quatuor sequentibus præceptis, quae & negatiua sunt, nobis prohibeat deus: ac quomodo contingat transgredi illa.

Responsio.

Prohibentur optimo ordine sequentibus quatuor præceptis, proximorum læsiones, damnaque opere & uerbo: idque secundum ordinem grauitatis ipsorum peccatorum.

Quinto itaque præcepto, quod inter ea negatiua primum est, prohibetur læsio uitae proximi, aut potius omnimoda eius destructio, occisio scilicet illius. Est enim in genere suo homicidium grauisimum peccatum, quae in proximi committuntur: aut certe eorum, quae in exteriora haec, atque corporalia bona proximi committi possunt. Est uero id non solum contra iustitiam: sed etiam contra charitatem: qua post proprium corpus debemus corpus proximi diligere. Ergo primo hoc præcepto occisio iniuria & non secundum iuris ordinem, prohibetur, & quicquid in uitam hominis perniciem sit: ut abortus, & sterilitatis medicamenta.

Deinde etiam prohibetur omnis corporis læsio, uel mutilatio, uel illatio cuiuscumque uolentis, aut nocuenti non secundum iuris, legitime uel correctionis ordinem. Quibus annexa sunt: iniustus bellum, quod quauis causa facere & persequi, est grauisimum peccatum: Duella: & caeterae priuatae pugnae, atque congressus hostiles. Huc quoque pertinet ira, quae appetitus est uindictae. Ac quamuis uindicta aliquando non in corpore: sed aut in fama, aut honore, aut rebus aliis expectetur: prohibetur tamen hic in uniuersum

G ii uindicta

Rom. 12 iudictæ iniustæ appetitus. Vnde Paulus ait: Noli uinci a ma-
Mat. 5 lo, sed uince in bono malo. Et dominus in euangelio: si quis
 percusserit te (inquit) in dexteram maxillam, præbe ei alteram.
 Atq; hoc modo tenemur inimico ignoscere, ut non iniustam
 uindictam uelimus de eo sumere: immo ne iustam quidem, pra-
 uo ducti animo, atq; ob illius malum: neq; illam dirigamus aut
 cupiamus in damnatum illius, sed aut in animæ eius utilitatē, aut
 saltem in bonum nostrum. Prohibemur item signa inimicitia:
Mat. 5 ostendisse, uel amicitia: denegasse, iuxta illud: diligite inimicos
 uestros: benefacite iis, qui oderunt uos: orate pro persequenti-
 bus & calumniantibus uos.

Sexto præcepto primum prohibetur adulterium: quod est
 tum iniuria proximi, cuius uxor ab alieno capitur: tum etiam
 generationis humanæ impedimentum, propter confusionem
 cognoscendi proprium parentem: quod tamen humana na-
 tura & ratio uolunt ac desiderant.

Prohibetur præterea omnis fornicatio, & omnis delectatio
 uenerea. Quæ solum licita est in matrimonio Christiano, atque
 iuxta regulas sanctæ honestatis: quas Paulus ponit: ut sciat
The. 4 unus quisq; (inquitens coniugatis) uas suum possidere in sancti-
 ficatione & honore, & non in passione desiderij, sicut gentes,
 quæ ignorant deum. Cætera uero alia maxime sunt christiano
 fugienda: petendaq; a deo integra castitas: quæ illi maxime pla-
Sap. 4 cet. Quare ita in libro Sapientia: scribitur: O quam pulchra est
Tob. 4 casta generatio. Et Tobias senex sic cum filio loquitur. Atten-
 de tibi, fili mi, ab omni fornicatione: & præter uxorem tuam
 nunquam patiaris crimen scire. Sunt item omnes alia: impu-
 dicitia: diuersaq; corruptæ carnis nostræ delectationes etiã mi-
Eph. 5 nores consummata illa delectatione, hoc præcepto prohibita.
 Quare clamat Paulus Christianis: fornicatio autem, aut om-
 nis immundicia nec nominetur in uobis. Hæc autem scitote,
 intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus non ha-
 bet

bet hereditatem in regno Christi & dei. Et alibi: Abiciamus
Rom. 13 (inquit) opera tenebrarum. Sicut indie honeste ambulemus, nõ
 in cubilibus, aut impudiciis.

Vitæ etiam ipse, & auditus procaz fugiendi sunt. Vnde
 Paulus dicebat: fornicatio, aut omnis immundicia, nec nomi-
Eph. 5 netur in uobis, nec scurritas, aut turpitude, aut stultiloquium,
 quæ ad rem non pertinent: sed magis gratiarum actio. De uisu
 uero sic in libro Ecclesiastici scribitur: Noli circumspicere in
Eccli. 9 uicis ciuitatis, nec oberraueris in plateis illius. Auerte faciem
 tuam a muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam.
 Propter speciem mulieris multi perierunt: & ex hac concupi-
 scentia quasi ignis exardescit. Speciem mulieris alienæ multi
 admirari, reprobi facti sunt. Colloquium enim illius, quasi
 ignis exardescit. Cum aliena muliere ne sedas, neq; accumbas
 cum ea super cubitum. Omnia hæc ergo adolescentibus maxi-
 me conuenit considerare. Atque de his omnibus, in quibus ta-
 men magis uel minus peccare contingit, debet salutis suæ stu-
 diosus in sancto illo iudicio confessionis quarere doctrinam.
 Est enim peccatum hoc multiplex: neq; expedit extra illud sal-
 lutare iudicium plura de eo loqui: sed in eo iuxta conditionem
 confitentis prudens medicus dabit conueniens remedium ad
 cognoscendum & præcauendum hunc contagiosum morbũ.

Conuenienti ordine & ratione potest etiã adiungi huic præcep-
 to, gula prohibitio: quæ consistit in domanda, reprimendaq; cor-
 poris delectatione in cibo, & potu: c de qua dñs: Attendite (in-
Luc. 21 quit) ne grauentur corda uestra crapula & ebrietate. Et Paulus:
Rom. 13 Non ambulemus, ait, in comestationibus & ebrietatibus, gula
 igitur, quæ in cibi immoderatione consistit, in quinque species di-
 stincta est. Etenim aliquis excedit, aut comparans cibos precio-
 sos: aut curiosus paratos quærens: aut ultra modum cibum
 sumens: aut anticipans tempus: aut ardentius in cibos inhi-
 ans. Suntq; omnia hæc peccata aliquando lethalia: aliquando

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

minora. Ebrietas uero, in qua mens rationis usu priuatur, ex se peccatum lethale est,

Possunt etiam simili ratione prædictis addi prohibitiones omnium uiciorum ad immoderantiam in gestibus, uerbis, exterioriq; cultu pertinentium. Est enim modestia uirtus quædam, quæ modum regulamq; in omnibus statuit. Atq; ideo est temperantia quædam. Nam, ut de singulis loquamur, de auditu sapiens ait: Sæpi aures tuas spinis, & noli audire linguam detrahentem: et de lingua: facito (inquit) frenos ori tuo. Et Iacobus: Qui se putat (ait) religiosum esse, nõ refrenans linguam suam, sed se ducens cor suum, huius uana est religio. De oculis autem dicit Iob: Pæpigi fœdus cum oculis meis, ne cogitarem quidem de uirgine. Et Dauid ita precatur: Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem. Ac deniq; de cæteris omnibus corporeis gestibus & motibus scriptum etiam sic est: amictus corporis, risus dentium, & gressus hominis indicant de eo. Peccatur itaque per immoderatum usum horum sensuum.

Circa ludum quoq; solaciaq; humanæ uitæ aliquando necessaria esse debet sua quædam temperantia & modus: excessusq; in eis iuste prohibetur. Vnde Christus clamat: Vg uobis, qui ridetis: & in Tobia Sara ait: Nunquã cõ ludentibus miscui me, neq; cum iis, qui in leuitate sensus ambulant, participem me feci. Est autem excessus in his peccatum maius aut minus pro materiæ uarietate.

In uestibus etiam ornatumq; seruanda est sua temperantia & regula. Nã & mulieribus ipsis, quibus natura ornatum ampliorẽ permisisse uidetur, Apostolus modum in ornado ponit, scribens: ornates se cum uerecundia & sobrietate, nõ in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, uel ueste preciosa, sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per bona opera. Quæ quidem multo magis uiris dici possunt. Satis sit nunc ostendisse hæc regulam immoderantiamq; sensuum omnium & exteriorum rerum, prohibitam

LIBER PRIMVS.

28

hibitam esse a deo. Circa quæ tamen latius sigillatim docendus est quilibet: quatenus scilicet requirit uel necessitas, uel conditio cuiusq;.

Possunt ad hoc præceptum reduci præcepta de fortitudine, uirtutibusq; illi coniunctis. Item prohibitiones uiciorum oppositorum. Sicut enim temperantia delectabilibus uitæ moderata uitur: sic hæc dolores, uulnera, & mortem ipsam sustinet, ac contemnit. Itaq; consistit hæc uirtus in moderato uita, atq; incolumitatis amore: uitam tamen ipsam propter melius bonum, dei scilicet honorem, uirtutem, salutem animæ, aut Reip: defensionem despiciens, De quo est illud præceptum Christi: ne terreamini ab iis, qui occidunt corpus, & post hæc nõ habent amplius, quid faciant. Ostendam autem uobis, quem timeatis. Timete eum: qui, postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Est ergo immoderatus timor hoc præcepto prohibitus. Sequitur hanc uirtutem patientia, qua homo non deiicitur tristitia in malis aduersisq;, sed forti stat animo: de quibus dñs in patientia (inquit) uestra possidebitis animas uestras: & Iacobus: Patientes (ait) estote fratres, Prohibetur igitur hic deiiciens illa tristitia, de qua Paulus: sæculi (inquit) tristitia mortem operatur.

Item perseuerantia, longanimitasq; sunt fortitudo quædam: per quas homo nec diuturnitate laboris, nec longiori dilatione præmii deiicitur a uirtute: et de quibus dñs inquit: qui perseuerauerit usq; in finem, saluus erit. Prohibetur itaq; leuitas, atque inconstantia: per quas facile homines retrocedunt propter occurrentes molestias, aut defectum delectationum: contra quos dominus dixit: Nemo apponens manum ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno dei.

Magnanimitas etiam fortitudo quædam est: qua magna, quando opus est, aggredimur: nec retrahimur difficultatibus, cui opponuntur: tum pusillanimitas, quæ præ deiectione animi non audet aggredi ea, quæ debet: tum præsumptio, quæ ca-

Eccli. 28

Iac. 1.

Iob. 31.

Psa. 118

Eccli. 19

Luce. 6.

Tob. 3.

1. Tim. 2

Luc. 122

Luc. 212

Iacob. 52

1. Cor. 7

Mat. 102

Luc. 92

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

quæ sunt supra vires aggreditur. Est autem ommissio actus fortitudinis, & extremorum eius commissio peccatū nonnunquā etiam graue.

Septimo præcepto prohibemur damnum, iacturamq; proximo in propria substantia inferre. Quod primum fit per furtū, & per rapinam: cum uel clam, uel aperte & ui alienum capimus. Tum per iniustam quamcunq; commutationem: ut cum pluris uenditur, uel minoris emitur res, quam ualeat: aut cum fraus alia ab emptore uel uenditore committitur in occultandis uiciis uenditæ rei: aut alio id genus modo. Tum per iniusticiam in mutuo dando. Est enim ea usura aperta, uel palliata.

Quod prohibet Christus dominus: Mutuum (inquiens) date, nihil desperantes. Tum per peccata iniquitatis iudicii, quod est circa bona, siue commodum aliquod aut incommodum: siue illa iniquitas sit ex parte litigantiū, siue patronorū, siue testium, siue iudicis. Hi enim oēs, si quid lædunt fraudibus aut quouis alio modo, peccant, tenenturq; relacere in cōmodū. Tū per peccata iniquæ distributionis dignitatum, bonorumq; Reipub: cum respicitur in distributione persona: nec consideratio habetur meritorū: ut cum indigno dantur, uel minus digno. Quod etiam & peccatum est, & ad restitutionem obligat eo modo, quo fieri potest. Tum per dominorum immoderatas exactiones, omniumq; iudicum, & officialium extorsiones ultra propria stipendia: quod & prohibebat Ioannes: Estote (inquiens) contenti stipendiis uestris: & rursum: neminem concutiatis. Tum per eorundem negligentias, atque incurias: ex quibus damna detrimentaq; eueniunt, uel Reipub: uel subditis, uel litigantibus: sicut ex dilatione sententiæ, &c. Quæ omnia etiam ad restitutionem obligant. Tum per subditorum in dominos fraudem, aut subtractionem debitarum iustarumq; exactio-num, contra illud Pauli: Reddite omnibus debita: cui tributū, tributum: cui uectigal, uectigal. Tum potest ad hoc præceptū refferri

Lucæ, 6.

Lucæ, 3.

Rom, 13.

LIBER PRIMVS.

29

refferri auaritia prohibio: quæ est immoderatus pecuniæ amor: quæ Paulus simulachrorum feruitutem dicit, radicemq; omnium malorū. Et tū sine dubio lethale peccatum: cum amor pecuniæ eo hominem rapit, ut contra præcepta dei agat, uel in ipsa ultimum finem ponat. Tum prodigalitas, uicium omnino auariciae oppositum, huic potest annexi: quæ immoderate quis sua dissipat. Quod fieri uix potest sine eorū damno, quorū cura cuiq; incumbit. Est certe id peccatum: graueq; cum grauis sit iactura. Hæc porro duo uicia in propria substantia, contraria liberalitati, atq; magnificentia, quæ modum tenere in erogatione, atq; amore pecuniæ tam in paruis quam in magnis rebus docent, uisum fuit hoc loco posse commodius apponi. Et postremo huc etiā pertinere potest prohibitio ambitionis, atq; inanis gloria: quæ uicia sunt in nimio & excedente appetitu honoris atq; gloria: suntq; graui nonnunquā atq; lethalia, semper uero periculosa. Quare & prohibētur a Christo domino. Nam apud Mathæum. Noli (ait) tuba canere ante te: sicut hypocritæ faciunt, ut honorificentur ab hominibus. Et Paulus: Non sitis (inquit) inanis gloriae cupidi.

1. Tim. 6.

Math. 6.

Gal. 5.

Octauo præcepto primum prohibetur omne mendacium in iudicio in damnum proximi: quod iniustitia peccatum est, atque ad restitutionem obligans: siue sit ex parte iudicis, siue testis, siue litigantium. Id committitur, cum uel uerum, quod secundum iuris ordinem petit iudex, occultatur quouis modo, aut quibusuis uerbis: uel cum falsum aperte dicitur. Deinde simili modo prohibetur omne mendacium: quod semper peccatum est: sed graue tamen atque lethale, cum in damnum proximi, aut circa diuina committitur. Officium uero aut iocosi, minora sunt. Hypocrisis etiam & simulatio, quædam mendacia sunt, atque ideo peccata.

Omnes præterea iniuriæ, quæ uerbis fiunt, possunt hic intelligi

H intelligi

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Mat. 56

telligi prohibita: quarum prima est contumelia: cum quis uerbis alium inhonorat corā, De qua dominus apud Mathæum: Si quis (inquit) dixerit fratri suo Racha, reus erit iudicio. Si dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis. Cum autem ea iniuria grauius fit, non est paruus peccatum. Fit uero grauius, cum dedita opera & animo inhonorandi, aliquid iactamus in proximum: aut, si animus malus absit, tale tamen, quod uere inhonorat. Atque huc referuntur rixæ, & minæ: quæ conuiciis, ac iniuriis coniunctæ esse solent: Item contentiones: quæ aliquando grauiores existunt: ut cum quis contendit contra ueritatem agnitam, aut de rebus grauibus: uel cum in ipsa contentione ad iniurias se conuertit. Aliquando uero leues fiunt, in rebus scilicet leuibus.

Secunda est detractio: qua fama alicuius, bonum nomen detrahimus, & in qua proximum lædimus. Quod certe cum graue quid refertur de aliquo, graue est peccatum, si fiat animo lædendi. Si uero non hoc animo fiat: sed ob utilitatem aliquam, aut zelum, aut certe loquacitatem id dicatur, aliquando peccatur: cum scilicet uel ea proferuntur, quæ uere infamant uel eo modo, ut ordo correctionis non seruetur. Huic est annexa sussurratio: qua quis inter fratres discordiam seminatur. Itaq; Paulus in catalogo malorum ponit sussurriones, detractores, deo odibiles. Audire item detractiones est peccatum: graueq; cum ipsa detractio grauis est. Vnde noli (ait Sapiens) audire linguam nequam.

Eccli. 28

Tertia est irrisio: quæ ad contemptum, atque confussionem alicuius dirigitur. Estq; graue peccatum, cum uel ea animo contemnendi fit, atque nimium uolupendi proximum, ipsumq; ad erubescentiam grauem adducendi: uel cum, etiam si non hoc animo fiat, tamen ita fit grauius, ut inde sequatur grauis erubescencia, aut dolor sic irrisi. Multo uero id peccatum grauius est, cū maior, aut iustus, aut maxime cum quis propter uirtutis

uolupendi

opus.

LIBER PRIMVS.

28

opus irridetur. Id enim sæpe a bene agendo retrahit homines. Quare in prouerbis de deo dicitur: ipse deludet illos. Irridere autem dei punire est, iuxta illud Psalmi: Qui habitat in caelis, irridebit eos. Est sane hoc peccatum iuuenibus, ac præsertim aulicis cognoscendum, & uitandum.

Pro. 2.

Psal. 2.

Quarta est maledictio, seu mali imprecatio facta alicui: quæ, cum pleno rationis consensu fit, atq; est id, quod imprecamur, graue, lethalis est. Quare Paulus ait: Nec maledici, nec rapaces regnum dei possidebunt. Ex lapsu uero linguæ, atque non omnino ex animo existens, uitanda est: quamuis non sit lethifera.

1. Cor. 6

Quinta deniq; est iudicium temerarium: quod cum sit iniusticia quædam corde solo facta, potest prædictis etiam adiungi. Aperte autem id prohibetur a domino speciali præcepto: Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Existit autem hoc peccatum: cum res, quæ potest bono atq; malo animo fieri, a nobis iudicatur malo animo facta: uel etiam cum absq; sufficienti ac necessaria causa proximum mali alicuius damnamus, uel solo corde nostro. Estq; graue id peccatum, cum peccati alicuius grauis illum damnatur. Quo enim iudicio iudicaueritis (ait dominus) iudicabimini: & qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis. Suspitiones uero leues, quæ sunt cum non integro iudicio, sunt uitandæ quantum fieri poterit: non tamen graues reputandæ, nisi ex eis aliud grauius sequatur. Nam has efferre & palam facere, iam ad detractorem pertinere potest.

Math. 7.

Mat. 7.

Vndecima interrogatio.

H ii Quæren-

Quarendum iam est, quid nono præcepto atque decimo prohibeatur, & quare id prohibeatur: ac quibus etiam modis contra ea præcepta peccetur: cuiusque rationi sic est respondendum.

Responsio.

His duobus præceptis prohibentur non sola opera ipsa, actusque exteriores forni, & adulterii: sed concupiscentiæ: etiam cum integro uoluntatis consensu in opus. Itaque non fornicari, aut furari solum: sed uelle etiam ea perpetrare, peccatum est. Quod Christus dominus in euangelio satis ostendit: Audistis, (inquiens) quia dictum est, non fornicaberis. Ego autem dico uobis: qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam fornicatus est in corde suo. Est autem non solum in his duobus, sed in omnibus etiam aliis generibus peccatorum certissimum, esse quoque peccata ipsos uoluntatis consensus in opera peccatorum perpetranda. Nam ita dominus ait: omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Posita uero sunt hæc præcepta tantum de his duobus: & quia proniores sumus ad concupiscendum: & ut per illa, cætera quoque intelligantur.

Consideremus ergo in omni peccato exterioris operis, duos esse gradus: Quorum primus est operis ipsius perpetratio: ut homicidium, furtum, aut quoduis aliud: in quo est completio peccati. Secundus uero est huic propinquissimus, consensus ipse in opus, etiam si peccatum in opus non erumpat. Est autem hic gradus prior altero in ipsa executione.

Ac quoniam duos hos gradus hic deus nobis aperuit, debemus etiam duos alios his inferiores in omnibus peccatis agnoscere: qui ad hæc præcepta reduci possunt: Suntque diligenter Christiano salutis suæ studioso cognoscendi, & uitandi, quantum fieri poterit. Horum igitur primus prædictis duobus propinquior est, consensus nempe rationis in cogitatione peccati,

peccati, atque in solam delectationem cogitationis. Quod patres uocant, cogitationem morosam. Si quis enim, etiam si nolit fornicari, tamen uelit cogitare inhonestam, atque ipsa cogitatione delectari, peccauit, & fornicatus est in corde suo. Nam hæc prohibet dominus: Auferte (dicens) malum cogitationum uestrarum ab oculis meis. Deus enim, qui corda intuetur, hæc delectatur. Unde scriptum est: Peruersæ cogitationes separant a deo. Estque hoc etiam lethale peccatum: cum quis plena de liberatione, atque consideratione hæc facit. Secundus uero, est hoc remotior a primis duobus, ut antea dixi, motus scilicet quidam appetitus nostri in illicita ante considerationem rationis: quem proculdubio non est in potestate nostra prohibere omnino, ne insurgat: sed possumus tamen post considerationem, aut ex toto extinguere, aut certe reprimere, ne ad consensum usque trahamur. Propter hos motus clamat Paulus: Ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato: & rursum: Non enim quod uolo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Quare hæc sunt uenialia, atque minora peccata: quæ sancti se contententur habere: pro quibus orant: Dimitte nobis debita nostra. Hos ergo quatuor gradus omnis fidelis intelligat ultimis his præceptis esse significatos. Sunt uero inter hos aliqui alii gradus: ut cum quis dubius est, an consenserit in delectatione cogitationis, an non: aut cum nescit, an plene considerauerit, an non. Quæ humiliter animo sunt in confessione detegenda: atque quo ad fieri possit de his instruendus fidelis. Verum hæc proposuisse sit satis: ut omnes in his diuinis præceptis se, uitamque suam, tanquam in speculo considerent. Quamobrem ea iam in compendium diximus contrahenda, & omnibus fidelibus ob oculos collocanda: ut in eo compendio, ueluti in speculo, uitæ animæque suæ maculas deprehendere possint: uidentque opprobrium illud quod Iacobus scripsit: Si quis (inquiens) audierit uerbi, & non factor, hic comparabitur uiro consideranti.

H. iii. uultum.

Esai. 14.

Sap. 10.

Rom. 7.

Iacob. 1.

Mat. 5.

Mat. 5.

gradus

possint

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

ti uultum natiuitatis suae in speculo. Considerauit enim se, & abiit: & statim oblitus est, qualis fuerit. Consequantur uero id, quod mox subiecit, his uerbis: Qui autem perspexerit in lege perfecta libertatis, & permanferit in ea, non auditor obliuio- sus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.

Prima & maxima uirtus charitas; cuius pra- cepta duo.

Primū; diliges dominū tuū, &c.

peccata contra hoc pra- ceptum.

- ☞ Amor creaturae aequalis dei amori, uel maior illo.
- ☞ Odium dei.
- ☞ Contemptus dei.
- ☞ Acidia.
- ☞ Peccata in spiritum sanctum.
- ☞ Animi obstinatio in dei offensā.
- ☞ Impugnatio ueritatis agnitae & a peccatis homines auocantis.

Secundū; diliges proximū tuū, sicut te &c.

peccata contra hoc pra- ceptum.

- ☞ Odium proximi.
- ☞ Schisma à fidei & ecclesiae unitate;
- ☞ Inuidia.
- ☞ Omissio operum misericordiae, & subuentionis proximi.
- ☞ Scandalum.

Fides, secunda uirtus Theologica: cuius pra- ceptū est.

Qui non cre- diderit, con- demnabitur.

peccata contra hoc pra- ceptū.

- ☞ Infidelitas, uel Apostasia à fide,
- ☞ Abnegatio fidei etiā solo ore. (sitatis.
- ☞ Omissio confessionis fidei tēpore neces- sarij.
- ☞ Negligentia addiscendi fidei doctrinam.

Spes

LIBER PRIMVS.

Spes, tertia uirtus Theologica: cuius pra- ceptum est.

Sperate in eo om- nis cōgregatio po- puli, Psal. LXI.

peccata contra hoc pra- ceptū.

- ☞ Desperatio.
- ☞ Praesumptio de salute.

Post has uirtutes theologicas, sunt quatuor praecipuae, quas cardinales uocant, Prudentia, Iusticia, Fortitudo, Temperantia. Praecipua autem pars iusticiae est religio: de qua dantur tria prima pra- cepta Decalogi.

Primum pra- ceptum Decalogi.

Non habebis deos alienos coram me,

peccata cōtra hoc pra- ceptū religioni con- traria.

- ☞ Idololatria.
- ☞ Diuinatio.
- ☞ Observationes uanae.
- ☞ Omnis superstitio in cultu dei: qua sal- so, aut superfluo cultu deus colitur.

Secundum pra- ceptum.

Non assumus nomen dei in uanum; quo pre- cepto omnis irreuerentia dei & diuinorum prohibetur.

peccata contra hoc pra- ceptum.

- ☞ Periurium.
- ☞ Blasphemia.
- ☞ Tentatio dei.
- ☞ Sacrilegium circa personas, loca, Sacramēta, uerba sacra, & res alias sacras.
- ☞ Superbia.
- ☞ Infidelitas in fractione uo- torum.
- ☞ Simonia.
- ☞ Potestatis ecclesiasticae con- temptus, uel inobedientia.

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Tertium præceptum.

Memento, ut diē Sab-
bathi sanctifices.

hoc præcepto præpiuntur actus reli- gionis; qui sunt hi.	}	☞ Oratio
		☞ Deuotio
		☞ Adoratio corporalis
		☞ Oblatio sacrificii
		☞ votum
		☞ Iuramentum
		☞ Vocalis laus
		☞ Oblatio primitiarū, atq; decimarum.

Post religionem sequitur pietas, pars etiam iustitiæ: qua pa-
rentes, patriamq; colimus. Item obseruantia, qua eos, qui
in dignitate sunt, honoramus. Item obediētia, qua obedi-
mus superioribus. Item gratia, qua benefactoribus grati sumus.
De prima porro datur quartum præceptum: quo reliqua etiā
tria continentur implicite.

Quartum præceptum.

Honora patrē
tuum & matrē
tuam, &c.

peccata con- tra hoc præ- ceptum.	}	☞ Ommissio honoris, Obediētiæ, Gra- tiæ erga parentes, uel maiores
		☞ Ommissio cure eorum, quæ ad corpus, & ad animā pertinent erga inferiores: ut erga filios, uel erga eos, q loco sunt filiorū
		☞ Commissio contrariū alicuius horum: ut contumelia in parentes. &c.
		Sunt etiam hæc circa eos, qui in dignitate sunt maiores, & benefactores, iuxta pro- portionem suam consideranda.

LIBER PRIMVS.

Quatuor sequentia præcepta iniusticias in proximos pro-
hibent: & primum, homicidum: de quo quintum præceptum,

Quintum præceptum.

Non occides.

peccata contra hoc præceptū.	}	☞ Homicidium.
		☞ Bellum iniustum.
		☞ Grauis quæcumq; corporis læso in- iusta.
		☞ Ira.

Post Iusticiam sunt fortitudo, atq; temperantia, de qua so-
lum est sextum præceptum, prohibens quandam in temperan-
tiæ speciem: ad quod tamen reducuntur omnia alia, ad tempe-
rantiam, & fortitudinem pertinentia.

Sextum præceptum.

Non mœ-
chaberis.

peccata contra hoc præ- ceptū.	}	☞ Adulterium, & Fornicatio, ac cæteræ species lu- xuriæ, atq; omnes impudiciæ.
		☞ Gula.
		☞ Omnis immodestia sensuum, atque im- moderatio.
		☞ Nimicitas, excessusq; ludī.
		☞ Vestium etiam immoderatio.
		☞ Timor mortis uel dolorum immoderatus, à uir- tute auertens.
		☞ Inconstantia opposita perseverantia.
		☞ Pusillanimitas in aggrediendo difficilia, cum oportet.
		☞ Impatentia in sustinendis malis.

I Septimo

INSTITVTIONIS CHRISTIANAE

Septimo præcepto peccata contraria iusticia, laesioq; proximi in substantia propria prohibentur. Vbi etiam alia peccata, quæ circa honorem, facultates, uel alia bona temporalia committuntur, intelligi possunt.

Septimum præceptum.

Non fur-
tū facies.

- peccata contra
hoc præceptū.
- ¶ Furtum, Rapina, Iniusta commutatio, Usura, Iniustum iudicium de temporali bono.
 - ¶ Iniqua distributio, siue respectus personarum.
 - ¶ Negligentia administrandi iusticiam.
 - ¶ Extorsio iniqua iudicium, dominorum, aut quorumcumq; officialium.
 - ¶ Substractio tributorum uel aliorum, quæ superioribus debentur.
 - ¶ Auaricia omnis, pecuniæq; appetitus.
 - ¶ Prodigalitas.
 - ¶ Ambitio, & appetitus gloriæ.

Octauo præcepto, quæ sunt contra honorem alicuius prohibentur. Vbi etiam intelligi possunt omnia, & in quibus loquendo in proximum delinquimus, & quibus illius æstimationi bonum nomen detrahimus.

Octauum præceptum.

Non,

LIBER PRIMVS.

Non loqueris
contra proximum
falsum
testimonium.

- peccata contra
hoc præceptū.
- ¶ Mendacium in iudicio contra famam proximi.
 - ¶ Negatio ueritatis, cum iuste exigitur.
 - ¶ Omne mendacium in uniuersum.
 - ¶ Contumelie, Rixe, Mine.
 - ¶ Detractiones, Sufurationes.
 - ¶ Irriſo.
 - ¶ Imprecatio mali.
 - ¶ Iudicium temerarium.

Omnium ergo uirtutum hic præcepta sunt tradita. Prudentia namq; quæ sola uideretur deesse, coniuncta est cuilibet uirtuti, iustus enim suam habet prudentiam: temperatus etiam, ac fortis suâ. Et quanquã sunt nonnulla peccata peculiariter prudentiæ opposita, ut inconsideratio, & præcipitatio consilii: hæc tamen annexa esse solent aliis, quæ per alia præcepta prohibentur.

I ii Secundus

SECUNDVS LI- BER IN EXPLICATIONEM PRINC mi Capitis lib.I.

Præfatio de ratione & ordine sequentium
librorum.

Vnt iam ea, quæ quatuor superioribus capi-
tibus satis diffuse explicuimus, latius expo-
nenda, ac ueluti ruminanda: ut, cū ex eis, quæ
succincte atq; summatim diximus, in fidei &
morum doctrina ut cūq; instructum, atq; pro
motū se uiderit studiosus salutaris doctrinæ,
incipiat paulatim fructum huius institutionis,

& doctrinæ fidei colligere, ac suauitatem degustare sapientiæ
diuinæ: de qua Psaltes dicebat: **Quam dulcia faucibus meis**
eloquia tua: super mel ori meo. Et rursum de diuinis præcep-
tis loquens, atq; iudiciis: **Desiderabilia (ait) super aurum, & lapi-**
dem preciosum multū, & dulciora super mel, & fauū. Id autem,
sequentes eundem ordinē, quo ea capita posita sunt, facietus,
In quibus tamē legēdis id, quod supra admonuimus, rursus ad
memoriam reuocare, non ab re esse credimus: ut scilicet in ea,
quæ sequuntur, non statim lector se præcipitem effundat, sed
sensim, ac humili sensu legens, quæ se capere, & in quibus pro-
ficere se cognouerit, attentius meditetur: ad ea uero, quæ non-
dum intellectu comprehendere poterit, & orationis, & docto-
rum utatur auxilio. Nec erit aliquando inutile: si quibusdam
non satis perspectis, ad clariora se transferat. Ac poterunt, aliis
ommissis illa, quæ in expositione primi capitis, & symboli, & ma-
ximè, quæ de incarnatione, passione, & cæteris incarnati dei
mysteriis dicuntur, legi, Sunt enim mysteria illa, & deuotionis,
& cha-

& charitatis plena: facileque simplicioribus sese meditanda of-
ferunt. Sunt enim ea uerissime paruulorum lac: quo nutriti,
breui in uiros perfectos euadunt, intellectu & affectu ad altio-
ra, diuinæq; eleuati. Verum quamdiu paruuli sumus, sequamur
Petri Apostoli consilium, & quasi modo geniti in fantes, lac con-
cupiscamus: ut in eo crescamus. Neq; Paulus imperfectos
aliud docet, quam Christum Iesum, & hunc crucifixum.

Caput primum de explicatione diffini-
tionis hominis.

Cognitio sui quam sit cunctis necessaria, ethnicorum etiā
literis traditum est: qui dixerunt de cælo descendisse il-
lud: cognosce te ipsum. Sed illa cognitio, eiusq; necessitas lon-
ge aliter ostenditur in scriptura sacra, quam in prophetis lite-
ris. Nam in Canticis deus sic alloquitur animam sibi per Bap-
tistum copulatam: Si ignoras te o pulcherrima inter mulieres,
egredere, & abi post uestigia gregū, & pascce hædos tuos iuxta
tabernacula pastorum. Vbi figurato hoc sermone ostenditur
aperte, quod ignorantia naturæ suæ hominem e seipso expel-
lat, & infra semet eum deiciens, iumentis irrationalibus infe-
riorem faciat. Nam si ignoras te (ait) egredere, & abi post uesti-
gia gregum: esto bestis similis: quæ ipsæ se non cognoscunt,
neq; aliud, quam brutalia curant, & faciunt: quia non habent
uirtutē, qua altiora faciant. Tu ergo te nō cognoscens, uiues, ut
iumentum: idq; tibi ignominiosissimum est: qui habeas uirtu-
tem, & te cognoscendi, & supra irrationalia desideria ad spirita-
lia, diuinæq; ascendendi. Verum hæc, & uerba ipsa citata, infra
sient aptiora. Nunc uero illa proposita diffinitio hominis tra-
ctanda est. Debet itaq; ante omnia fidelis attentius suam natu-
ram considerare, illa tractans animo: Homo est dei creatura:

Psal. 138
 Gen. 1.
 Gen. 2.
 1. Mac. 7

dei opificium, mirabile certe, & ceteris omnibus mirabilibus; ut nunquam satis ipse homo se possit admirari. Quod dicebat Dauid: Mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est; & non poterò ad eam. Deinde insigne cordi uerba illa dei: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram; et illa: Formauit dominus deus hominem de limo terrae, & inspirauit in faciem eius spiraculum uitae. His in primis admonetur Christianus, se a deo totum esse; deumque totius boni creatorem, omnium principium, & hominis etiam uerum genitorem ac patrem esse; cuius terrenus pater instrumentum fuit ad illius generationem; non secus, quam ferrum, uel dolabra instrumenta sunt fabri: a quo magis opus pendet, quam ab instrumentis; imo cuius solius dicitur esse aedificium. Ceterum uoluit deus parentibus aliquid magis dare, quam potuit artifex ferre; ut scilicet se cognoscerent, & suam similitudinem filii, & uoluntate libera communicarent: in hoc tamen etiam, ut dei instrumenta. Vnde certissimum est illud fortissimum Machabeorum matris dictum: Nescio qualiter in utero meo aparuitis, Neque enim ego spiritum donauit uobis, & uitam: & singulorum membra non ipsa compegi: sed mundi creator: qui formauit hominis naturam, qui; omnium inuenit originem. Quibus uerbis mater illa sanctissima deo tribuebat, & acceptum referebat, quod filios genuisset; atque id, quod in ipsis habere uidebatur, deo totum reddebat, dei magis quam suos eos esse agnoscens: quod illos quoque iubebat considerare, ac deum uerum parentem amare. Quare rursus aiebat: Peto nate, ut aspicias ad caelum, & terram, & ad omnia, quae in illis sunt: & intelligas, quonia de nihilo fecit ea deus, & hominum genus. Omnia porro suam originem, principiumque repetunt: illud contingere desiderant: extra illud non requiescunt. Sis ergo, o fidelis, erga deum, uerum parentem, principiumque tui, gratus, deuotus, & humilis.

Deinde ad ea uerba scripturae sacrae attendens, non generali, seu quadam communi ratione solus, ut alia, se esse a deo creatum consideret, sed speciali praecipuaque, utpote factum ad imaginem, & similitudinem dei. Etenim quemadmodum longe aliter producit artifex filium suum, quam fabricatum aliquod opus. Hoc enim non ad naturam ipsius similitudinem accedit, sed ad formam illam, exemplarque, quod ipse formauit: filium uero ad illam propriam sui ipsius uiamque imaginem produxit, & quidem uiuum etiam ipsum. Sic & deus Opt. Max: cetera ad normam quandam, & exemplar naturae alicuius produxit: Hominem uero producturus, ait: Faciamus ad imaginem, & similitudinem nostram: ut scilicet homo assimiletur mihi in eo, quod mihi proprium est, nempe in cognoscendo & intelligendo: sicut capax omnium bonorum meorum: sicuti filius. Vnde nunquid (ait Moyses) non ipse est pater tuus, qui possedit te, fecit, & creauit te? Quod singularis etiam illa cura, & consilium ostendunt: Faciamus (dicentis) hominem. Cetera namque non tali consilio explicatur facta. Nam sic scribitur: Dixit, fiat lux: & facta est lux. Dixit, fiat firmamentum, &c. De homine uero speciale habet consilium: ut ostenderet, & opus ipsum elaboratus ceteris esse, & ad altiora produci. Quamobrem merito sic clamat propheta: Quid est homo, quia memor es eius: & filius hominis, quia reputas eum? Alia namque, quasi non reputans creat: hominem uero quato consilio creatum conspiciamus? Ex quo initio intelligimus aperte illud, quod Sapiens uerissime de deo dixit: Cum magna reuerentia disponis nos. Quare cum ingenti gaudio, & humili gratiarum actione assiduo cogitemus, quanti nos fecerit deus.

LIBER SECVNDVS.

36

Deut. 32
 Psal. 81
 Psal. 143
 Sap. 2.

Hinc iam ad suam ipsius naturam progressus fidelis, consideret illud: Formauit dominus deus hominem de limo terrae (quod secundum corpus est intelligendum) & inspirauit in faciem eius spiraculum uitae: quod significat animam de caelo, & a deo uenisse, non de terra natam, aut productam. Nam de aliis omnibus non sic dicitur: Sed germinet terra herbam uiuentem: producant aquae reptile animae uiuentis, &c. Item iumentis non aliunde indita est anima: Sed tota e terra producta sunt. Vnde anima, quae est in illis, tota est corporea; nec aliquid in eis est supra corpus.